ایران عرضه
فروشگاه کالاهای دانلودی
IRANARZE.IR

IranArze.ir
@iranarze
@iranarze

تعداد صفحات
42

آخرین بروزرسانی
۱۷ فروردین ۱۴۰۵

جزوه خلاصه

دانش فنی پایه
رشته صنایع دستی (فرش)

- ویژه آمادگی برای آزمون استخدامی هنرآموز صنایع دستی آموزش و پرورش
- پوشش دهی مباحث مهم و پرکاربرد به زبان ساده و روان
- شامل خلاصه و نکات کتاب با قابلیت مطالعه در کمترین زمان ممکن

انتشار یا استفاده غیر تجاری از این جزوه، بدون حذف لوگوی ایران عرضه "مجاز" می باشد
IRANARZE.IR

لینک های مفید آزمون استخدامی هنرآموز صنایع دستی

خرید سوالات هنرآموز صنایع دستی	سوالات رایگان هنرآموز صنایع دستی با پاسخنامه
خرید پکیج سوالات مشترک آزمون	سوالات رایگان آموزش و پرورش با پاسخنامه
خرید گلچین سوالات مشترک آزمون	خرید درسنامه مشترک آزمون
منابع مشترک آزمون	جزوات خلاصه مشترک آزمون
منابع تخصصی هنرآموز صنایع دستی	فایل اطلاعات آزمون
اخبار آزمون	**شبکه های اجتماعی ایران عرضه** (فایل های رایگان + تخفیفات هفتگی + اخبار)
(برای مشاهده هر بخش روی آن بزنید)	

فهرست مطالب

- فصل اول: خلاصه دانش فنی پایه رشته صنایع دستی (فرش) پایه دهم کد ۲۱۰۵۶۸ - صفحه ۴
- فصل دوم: نکات مهم دانش فنی پایه رشته صنایع دستی (فرش) پایه دهم کد ۲۱۰۵۶۸ - صفحه ۳۹

ایران عرضه
IRANARZE.IR
فروشگاه کالاهای دانلودی

❖ فصل اول: خلاصه دانش فنی پایه رشته صنایع دستی (فرش) پایه دهم کد ۲۱۰۵۶۸

پودمان ۱: کلیات

فرش و فرش بافی از آن دسته هنرهایی است که بی تردید رواج و گستره آن در زندگی روزمره همه مردم در زمان های مختلف بسیار دیده می شود. فرش خواه قالی باشد و خواه گلیم و زیلو و ... دسترنج گروه بزرگی از مردمان زحمتکش و با ذوق است. بیشتر مردم جهان به شکلی با انواع فرش ها آشنایی داشته و در زندگی روزمره خویش از آن بهره مند می شوند.

الهام گرفتن از طبیعت

شکل ۱ـ آشیانه چرخ ریسک

بافت لانه این پرنده شباهت زیادی به قالیهای مشرق زمین دارد. چرخ ریسکها به همان شیوه که قالی بافان نخهای کوتاه پشم را به رشته های محکمتر گره میزنند، رشته های کوتاه گیاهی را مخصوصا دانه های کرک دار بید و یا تبریزی را در کلافی که ساخته اند، میبافند تا آنها را کلفت تر و با دوامتر کند. ساختن چنین آشیانه ای سه تا چهار هفته طول میکشد.

پیشینیان ما ایرانیان با فرهنگ و دانش گرانمایه ای که داشتند همواره سعی در تولید بهتر و بیشتر داشته و منابع خدادادی میهن عزیزمان را با درایت و فهم بالا به گونه ای مدیریت کردند که آثار پر برکتشان تا نسل ها ادامه یافته است. برای بافت فرش با به کارگیری الیاف طبیعی گیاهی پنبه ای و حیوانی (پشم و ابریشم) و رنگ های طبیعی گیاهی، حیوانی و معدنی (که سازگاری خوبی با بدن انسان دارد)، هوشمندانه از آسیب رسانی به محیط زیست جلوگیری کرده اند.

یکی از انواع دست بافتهای عشایر سیاه چادر است که از موی بز سیاه و توسط زنان عشایر بافته میشود. روش تولید سیاه چادر بدین صورت است که ابتدا تارهای چله را در روی زمین و در فضای باز دراز کرده و شروع به بافت مینمایند. تکنیک بافت سیاه چادر از نوع ساده ترین و ابتداییت رین دست بافته ها می باشد، ولی به خاطر استفاده از موی بز به عنوان مواد اولیه، بالاترین کارآیی و کاربرد برای چادر عشایر را دارد. سیاه چادر در ابتدا به طول حدود ۱۰ متر و عرض نیم متر بافته میشود و از به هم دوختن تعدادی از آن، سیاه چادر یا سقف چادر عشایر تهیه میگردد.

عشایر در ییلاق و قشلاق مکان های معینی برای اقامت دارند که معمولا در زیر این سیاه چادرها زندگی و استراحت می کنند. در کی کار گروهی زیبا و تقسیم فعالیت ها در عشایر، عموما مردان در بریدن موی بز و همچنین تهیه ابزار و فراهم نمودن کارگاه و همچنین دوختن قسمت های مختلف سیاه چادر به هم کمک میکنند.

فرش (تعریف، هدف، شکل ظاهری، فناوری)

فرش بافی از جمله هنرهای اصیل و ارزشمندی است که سابقه ای طولانی در ایران دارد. این هنر اصیل با فرهنگ کهنسال این مرز و بوم پیوندی ناگسستنی داشته و در گذر قرن ها یکی از دستاوردهای مهم ایرانیان محسوب شده و در حال حاضر جزئی از زندگی و فرهنگ جامعه ایران اسلامی به شمار می آید. بدون تردید فرش علاوه بر ابعاد اقتصادی آن مظهری از هنر ملی و میراث فرهنگی کشور ایران است و حفظ و حراست و بسط و گسترش آن یک وظیفه ملی برای تمامی جامعه ایرانی است. مانند انواع آثار تاریخی، طر حها و نقش ههای فرش اصیل ایرانی نمایانگر ابعاد فرهنگی این صنعت و بیان کننده نو آوری، خلاقیت و اوج شکوفایی هنر روستاییان و طبقات محروم است که با کمترین امکانات در طی قرن ها به آفرینش جلوه های شگفت انگیز آن پرداخته اند.

جهانیان فرش را با نام ایران می شناسند. به گواهی تاریخ، ایرانیان از جمله مردمانی هستند که از گذشته دور همواره حضور فرش را در زندگی شان حفظ کرده اند. چرا که همیشه فرش تلاقی تاریخ، اقتصاد، هنر و فرهنگ ایران بوده است. تردیدی وجود ندارد که زنده ترین و اصیل ترین نماینده هنر ایرانی که شهرت آن در سرتاسر جهان فراگیر شده، فرش است و بسیاری از مردم جهان خواهان داشتن حداقل یک تخته فرش ایرانی هستند تا به داشتن آن افتخار کنند.

در کشور ما، هیچ کالایی از نظر ارزش افزوده مشابه فرش نیست. زیرا از کی سو، مواد اولیه فرش در ایران تهیه میشود و از سوی دیگر، فرش دستباف ایرانی در بازارهای جهانی دارای ارزش مادی بسیار زیادی است. به همین دلیل در حال حاضر، بسیاری از مراکز خصوصی و دولتی به دنبال فار غالتحصیلان این رشته م یگردند که در زمینه طرح، رنگ و بافت، مهارت و خلاقیت داشته و باعث افزایش ارزش فرش شوند.

تعریف فرش

واژه فرش برای قالی گره بافته و انواع گلیم و جاجیم به شکل و اندازه ای که برای گستردن و مفروشک ردن زمین، اطاق، خیمه، سکو و مانند آنها و یا آویختن از درگاه به جای پرده مانند بعضی انواع گبه و جاجیم بهک ار می رود. همچنین تعریف دیگری

نیز برای این واژه ارائه شده است که فرش، کلمه ای است عام و به آنچه که بر زمین گسترده شود گفته می شود. در بین عامه مردم فرش به زیر اندازی گفته می شود که با مواد اولیه طبیعی یا مصنوعی به صورت دستی یا ماشینی بافته شود.

عوامل مؤثر و تشکیل دهنده فرش

همه آثار هنری در فرآیند تولیدشان بر دو قابلیت تفکر و تجربه تأکید دارند. نوآوری، حفظ سنت ها و مهارت های استادانه از این دو قابلیت برخاسته و سبب تکمیل و تداوم آن می گردد. برای شناخت ماهیت و مفهوم صنایع دستی که زیر مجموعه انواع هنرهاست، توجه به سه عامل تشکیل دهنده آن، یعنی هدف، شکل ظاهری و فناوری یا تکنولوژی ضروری است. هماهنگی بین این سه عامل نیز بر کیفیت مادی و معنوی و میزان ارزش افزودهٔ صنایع دستی اثرگذار است.

هدف

اولین هدف تشکیل دهنده صنایع دستی آن است که خود بر نیازهای معنوی و مادی استوار شده است. نیازهای معنوی نیز برخاسته از باورها، آداب و رسوم وارتباطات قومی و فرهنگی است. نیازهای مادی نیز از شرایط زیستی و معیشت انسان ها تأثیر می گیرد.

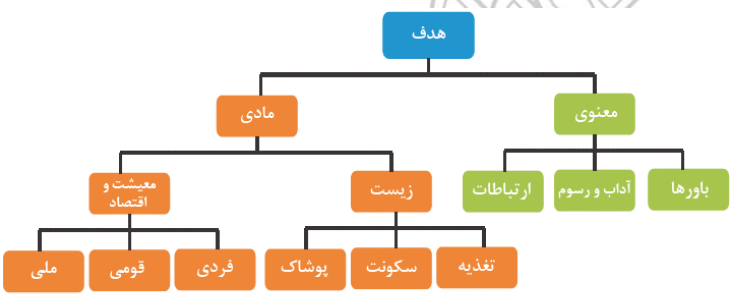

شکل ۶ـ نمودار هدف و زیر مجموعه آن

شکل ظاهری

بعد دیگر یک محصول صنایع دستی شکل ظاهری آن است که گذشته از زیبایی، باعث متمایز شدن آن از صنایع دستی سایر مناطق و سرزمین ها می شود. شکل ظاهری هر اثر دارای سه بخش زمینه، متن و آرایه است. زمینه یا صاف است و یا به شکل حجمی است که ابعاد و اندازه های رایج و مرسوم را به تناسب کاربردشان در هر قومی می توان یافت. متن هر اثر دستی نیز شامل طرح، نقش مایه و رنگ های اصیل اقوام مختلف است که ریشه در هویت فرهنگی، دینی و ملی داشته و الهام گرفته از طبیعت پیرامون و تجربه های بازمانده از گذشتگان است. طرح کلی یک اثر ممکن است یک هندسه پنهان داشته باشد و یا هندسه طرح کاملاً آشکار و قابل دیدن بوده و یا تلفیقی باشد.

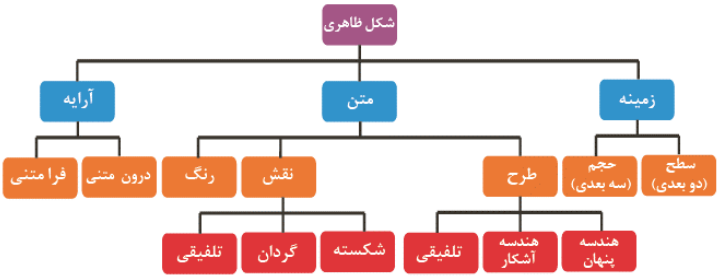

شکل ۸ـ نمودار شکل ظاهری و اجزای آن

فناوری

سومین عامل تشکیل دهنده صنایع دستی فناوری است. فناوری یا روش تولید که بنیان اصلی شکل گیری یک اثر صنایع دستی است با بهره گیری از دانش و تجربه پیشینیان و گاه به مدد تجربیات و اطلاعات جدید، تولیدات متنوعی را پدید می آورد. نوع مواد و مصالح در انتخاب فناوری برای تولید تأثیر فراوانی دارد.

عوامل تولید که زیر مجموعه فناوری به شمار می روند رابطه مستقیمی با انواع سرمایه های مادی و معنوی دارند. اهمیت سرمایه معنوی در ایجاد شرایط مناسب فضای کار، روحیه مثبت و انگیزه تولید است. سرمایه مادی نیز در تامین مواد اولیه، مراحل تولید و میزان آن آشکار می شود.

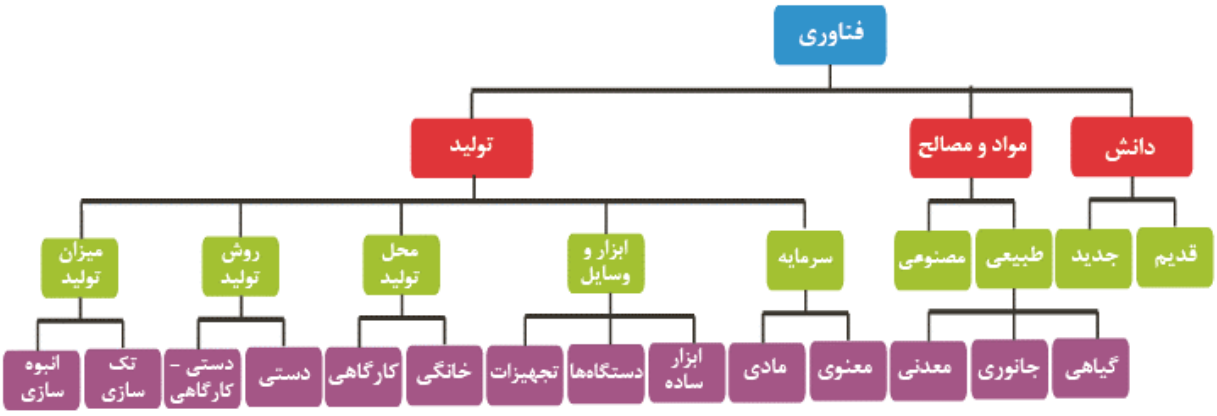

شکل ۹ـ نمودار فناوری و اجزای تشکیل‌دهنده آن

انواع فرش

فرش ها انواع گوناگون و فراوان دارند. تنوع فرش ها در نقش و رنگ، ابعاد و اندازه، شکل کلی، روش بافت و جنس الیاف مشاهده می شود.

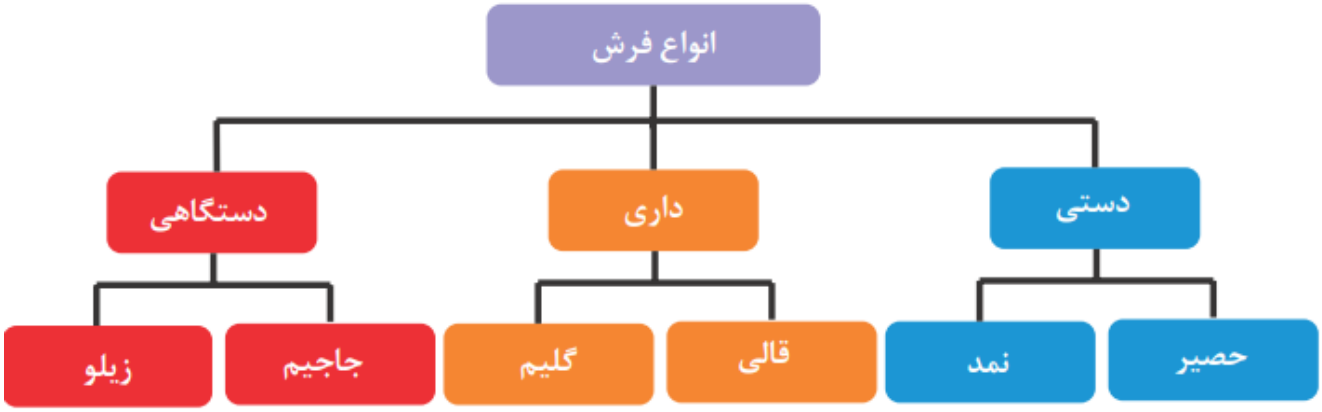

هنرمندان خلاق ایرانی در هر گوشه این سرزمین به بافت فرش با روشهای متفاوتی مشغولند. یکی دیگر از دسته بندیهای فرشها، تقسیم بندی دست بافته ها براساس فنون و روش بافت آنهاست که در نمودار زیر مشاهده میشود:

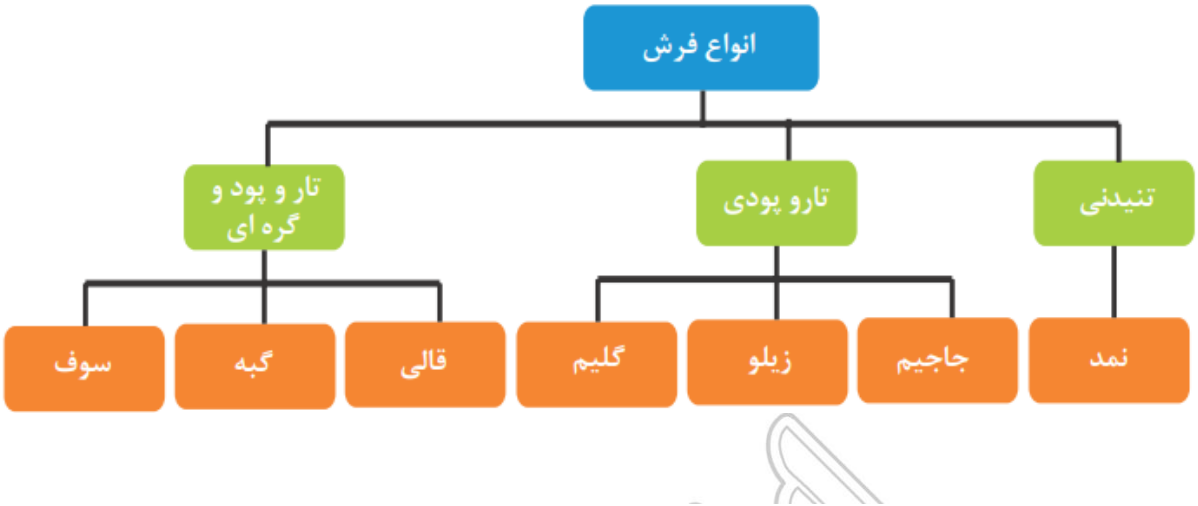

نوع بافته	تجهیزات اصلی	ایجاد نقش به‌وسیله	جنس نخ‌ها و الیاف به‌کار رفته
گلیم	داری	پود	پشم، ابریشم، مو و پنبه
جاجیم	دستگاهی	تار	پشم، ابریشم، مو و پنبه
زیلو	دستگاهی	پود	پنبه
قالی	داری	گره	پشم، ابریشم و پنبه
نمد	دست	الیاف تابیده نشده رنگی	پشم
حصیر	دست	تار و پود	سلولز گیاهی و پنبه

شکل ۱۲ـ جدول انواع بافته‌ها

گلیم: دست بافته ای داری است که تار و پود در آن به صورت های مختلف با یکدیگر درگیر و بافته می شوند. نقش ها در انواع گلیم به وسیله پود ها نمایان می شودکه به آن پود نما گفته می شود. جنس تار و پود در انواع گلیم می تواند از جنس پنبه ای پشمی ابریشمی و مویی (موی بز) باشد.

گلیم ها بیشتر در روستاها و عشایر و کمتر در شهرها تولید می شوند. گلیم بافی بیشتر در مناطق فارس، کردستان، ترکمن صحرا، مازندران، اردبیل، سمنان، لرستان، سیستان و بلوچستان، چهار محال بختیاری و ... رواج دارد. طرح و نقش بیشتر گلیم ها ذهنی است و به همین دلیل از تنوع بسیار بالایی برخوردار است. گلیم ها برای زیرانداز، جانماز، رختخواب پیچ، پشتی رو زینی و جل اسب به کار می روند. روش های بافت گلیم در مناطق مختلف با یکدیگر تفاوت دارد. برخی از انواع

نقوش رایج در گلیم بافی عبارت اند از: سرمه دان، لا کپشت، سماوری، شش پر، جناقی، ستاره. خرچنگی، قابی و ... به طور کلی طرح و نقش انسانی، جانوری، گیاهی و اشیا در گلیم ها مشاهده می شود.

جاجیم: دست بافته ای دستگاهی است که تار و پود آن به صورت های مختلفی با یکدیگر درگیر و بافته می شوند. نقشه ها در انواع جاجیم به وسیلهٔ تارها نمایان می شود و اصطلاحا به آن « تار نما » گفته می شود. نقش در جاجیم شیرکی پیچ با پیچاندن پودهای رنگی ایجاد می شود. جنس تار و پود در جاجیم مانند گلیم است. این دست بافته بیشتر در استان آذربایجان تولید می شود و کاربردهای گوناگونی مانند زیر انداز، رختخواب پیچ، سجاده، رویه کرسی، پشتی و ... دارد. نقش ها چهار گل، خشتی، پنجه ای، گل آفتاب گردان و ... حاشیه های آن با مثلث های دندانه دار پر می شود.

همچنین در استان اردبیل و بیشتر روستاها و عشایر آن به بافت این محصول مشغول هستند. نقشهای رایج در جاجیم های این منطقه شامل نقش جانوری، انسانی و اشیا مانند سیرگا (گوشواره) قرقره، بادامی و... میشود. بالاترین حجم تولید جاجیم مربوط به عشایر اردبیل، خلخال، مشکین شهر، نمین و... میباشد. جاجیم این منطقه از نظر طرح و نقش به دو دسته ساده و نقش دار تقسیم میشوند. جاجیم های ساده به شکل راه راه رنگی است و در نوع دوم نقشهای نامبرده شده در آنها مشاهده میشود. اندازه عرض جاجیم با توجه به عرض دستگاه متغیر است که به صورت تخته ای در اندازه های مختلف بافته و در کنار هم دوخته میشوند و طول آن به دلخواه بافنده متفاوت است.

زیلو: دست بافته ای دستگاهی است که تار و پود آن به صورت ساده با یکدیگر درگیر و بافته می شود. نقش ها در زیلو به وسیله پود ها نمایان می شود. جنس نخ های تار و پود در زیلو تنها از پنبه می باشد. همچنین دستگاه زیلو بافی به صورت عمودی مانند دار نصب می شود و مانند دستگاه های پارچه بافی دارای چند ورد است. زیلو یکی از قدیمی ترین محصولات دست بافته است که از دیرباز در شهرستان میبد واقع در ۵۰ کیلومتری یزد بافته میشده است. این محصول در مناطق گرمسیر و خشک کاربرد فراوانی دارد.

زیلوهای به رنگ آبی و سفید ویژه اماکن متبرکه است زیرا سادگی و آرامش رنگ آبی با آن فضا هماهنگ و متناسب است. بسیاری از نقوش زیلو الهام گرفته از نقش های آجرکاری و کاشی کاری مساجد است. نقشها به طور کلی در دو بخش حاشیه و متن زیلو قرار دارند. نقش حاشیه ثابت و کینواخت بوده و نقش متن با توجه بهکاربرد، ذوق بافنده و مکان مورد استفاده تغییر میکند.

شکل ۱۷ـ زیلو در رنگ‌های مختلف

قالی: دست بافته ای داری است که با گره زدن رشته ای پشمی یا ابریشمی رنگی بر چله ها یا تار ها و عبور دادن رشته های پود از لا به لای آنها شکل می گیرد. جنس چله ها یا تارها از پشم، پنبه، ابریشم و یا مو می باشد. قالی ها دارای ابعاد و اندازه های مشخص و استانداردی هستند. رایج ترین اندازه های قالی پادری، قالیچه، شش، نه و دوازده متری است که کاربرد فراوانی در منازل دارد.

قالی از نظر جنس مواد به کار رفته در آن به پنج گروه؛ پشمی، تمام ابریشم، گل ابریشم و کف ابریشم و سوف تقسیم می شوند. قالی های درشت باف و پرز بلند را گبه می نامند. گبه دارای ابعاد و اندازهٔ مشخص و استانداردی نیست و نقش های آن ذهنی باف است. ارتفاع پرزها در گبه حداقل ۳ سانتی متر تا ۵ سانتی متر می باشد.

حصیر: این دست بافته تنها با دست و ابزار ساده ای مانند چاقو و قیچی و با زیر و رو کردن، بافتن و پیچاندن رشته های سلولزی (گیاهی) در شکل های مختلف (سطح و حجم) به صورت ساده و نقش دار تولید می شود. حصیرها انواع مختلفی دارند و کاربردهای گوناگونی نیز با توجه به شرایط اقلیمی مناطق مختلف ایران برای آنها وجود دارد. ساخت ظروف (سبد، زنبیل و ...) کلاه، فرش، سفره، پرده و ... از جمله محصولاتی هستند که با حصیر بافی تهیه و تولید می شوند. این محصولات در مناطق شمالی و جنوبی کشور به دلیل در دسترس بودن مواد اولیه و تناسب آن با شرایط آب و هوایی، رواج بیشتری دارد.

نمد: با تنیدن و در هم پیچاندن نامنظم الیاف حلاجی شده پشمی در رنگ های گوناگون به کمک دست و پا محصولی متراکم و کیپارچه به نام نمد تولید می شود. این محصول چون از الیافی که هنوز تابیده نشده تا تبدیل به نخ شوند تولید می شود دارای تار و پود نیست بلکه پشم حلاجی شده با مالش و فشار دست در هم فشرده شده و یکدست می شود.

جغرافیای فرش

کشور عزیزمان ایران پیشینه دیرینی در بافت انواع فرش در مناطق مختلف خود را داراست. به طور کلی فرش های ایرانی در سه سبک عشایری، روستایی و شهری تهیه و تولید می شوند. در واقع هر نقطه از این سرزمین پهناور دستی در بافت فرش های رنگارنگ دارد. هرکدام از فرش های بافته شده در این سبکها ویژگی خاص خود را داشته و چه بسا فرش های عشایری و روستایی انگیزه و جاذبه بیشتری را برای مطالعه پژوهشگران و شرق شناسان ایجاد میکنند. برجسته ترین و مهم ترین مناطقی که در آنها از دیرباز تاکنون فرش بافته می شود عبارت اند از؛ آذربایجان، اصفهان، کرمان، خراسان و لرستان.

اقتصاد فرش

فرش های دست باف دارای امتیازات و ویژگی های منحصر به فردی از جمله تنوع در بافت، طرح، نقشه و رنگ بندی است که در مناطق مختلف جغرافیایی به انواع مختلف و دل پسند بافته می شوند. قالی های هنری و تابلو فرش ها نیز که دارای ارز آوری بالایی هستند در اکثر مناطق روستایی و شهری ایران بافته می شوند و در بازارهای جهانی مشتری و خریدار دارند. بنابر این وجود تعداد بافندگان قالی ماهر و طراحان چیره دست در این زمینه جزء خصوصیات بارز هنر صنعت فرش ایران به شمار می آید.

فرش ایران این توانایی و قابلیت را دارد که به بیش از یک صد کشور جهان همچون آلمان، ایتالیا، کانادا، ژاپن، ترکیه، اسپانیا، لبنان، انگلستان، چین، عربستان، سوریه، اردن، آمریکا و کشورهای حوزه خلیج فارس صادر می شود و استقبال بسیار خوبی از آن به عمل آمده است. عمده ترین سهم تجارت فرش در جهان به دست تجار و بافندگان ایران بوده و بیشتر این تجار و فعالان عرصه فرش این هنر صنعت را از نیاکان خود به ارث برده اند. نوع بافت، گره، استفاده از رنگ های گیاهی، ابتکار در تولید و بافت، وجود طرح ها و نقشه های متنوع و اصیل باعث شده تا در ایران چند میلیون نفر به طور مستقیم و غیر مستقیم از این هنر صنعت، کسب درآمد کنند و تقریباً ۳۰ درصد از سهم صادرات فرش دنیا (براساس آمار مرکز ملی فرش ایران) را به عهده دارند. این امر نشان از علاقه بالای مردم کشورمان به هنر صنعت فرش دارد و در امر اشتغال زایی نقش به سزایی دارد.

به دلیل اینکه فرش هویت، تاریخ و تمدن و یک کالای فرهنگی است. ۵ قاره جهان، ایران را به نام «پرشین کارپت» می شناسند و در این راستا اخیرا با پیگیری های مرکز ملی فرش ایران و استان های آذربایجان شرقی؛ غربی و اصفهان پنج نشان جغرافیایی قالی ایران شامل تبریز؛ هریس؛ خوی؛ قم و اصفهان در سازمان بین المللی مالکیت معنوی وایپو (wipo) به ثبت جهانی رسید.

بازار داخلی و خارجی فرش ایران: در عصر صفوی صادرات قالی از ایران به بازارهای اروپایی به دلیل توجه اروپاییان به فرش ایرانی به عنوان یک کالای تجاری شروع شد و در دوره های بعدی مثل قاجار رونق بیشتری یافت. قالی های بافت ایران در این دوره مورد توجه و استقبال اروپا ییان بوده است، تا آنجا که بعضی از خواص اروپا از جمله شاهزادگان لهستانی عواملی را در ایران برای سفارش بافت با طرح و نقش مورد نظر خود مأمور میکردند.

فرش ایران در ابتدا به منظور تأمین مصارف داخلی تولید میشده و بعدها جنبه صادراتی هم پیدا کرده است. مصرف داخلی فرش دست باف در ایران بیش از سایر کشورهای تولید کننده این کالا است. زیرا اکثر مردم ایران بنا به عرف و عادت قدیمی مایلند در منزل خود فرش دست باف داشته باشند و از آن برای پوشش کف اتاق ها و پذیرایی استفاده میکنند.

بازار داخلی فرش ایران، بازاری است سنتی و تاکنون برای گسترش آن بازاریابی و تبلیغات مؤثر و هدفمند در خور نام فرش ایرانی انجام نشده هرچند تلاشهای موفقی در این مورد از سوی برخی شرکتها ثبت شده است. از ویژگیهای مهم این بازار، سود سرشار واسطه ها در توزیع مواد اولیه مصرفی فرش تا خرید و فروش آن است.

به طور خلاصه عوامل مؤثر در گسترش بازار داخلی فرش ایران عبارت اند از:

افزایش سطح درآمد سرانه؛ افزایش جمعیت؛ ازدیاد مسکن و افزایش سطح زیربنای آن؛ ترویج تبلیغات در مورد استفاده از فرش دست باف به عنوان کی کالای هنری ملی و توسعه صادرات فرش ایران.

فرش ایران علاوه بر اینکه با اقتصاد خانواده ها گره خورده است در اقتصاد کشور نیز نقش مهمی دارد. به طوری که با کیفیت موجود، سالانه حدود ۵ میلیون متر مربع انواع فرش دست باف در کشور تولید شده که دو سوم آن صادر می گردد. این

صنعت علاوه بر کسب اعتبار و شهرت برای میهن عزیزمان و شناساندن خلاقیت و هنر ایرانی به جهانیان، در ارز آوری و اشتغال زایی و کسب درآمد نقش بسیار مهمی دارد. زیرا ارزش افزوده این صنعت حدود ٦٥ % است.

صادرات فرش دست باف ایران: یکی از پدید ههای قابل توجه در سال های اخیر روند رو به رشد جهانی شدن است. کشور ما نیز به منظور گسترش صادرات غیر نفتی و حضور در بازارهای جهانی درصدد پیوستن به سازمان تجارت جهانی (WTO) برآمده و در حال حاضر عضو ناظر این سازمان است. یکی از صنایع مهمی که بدین منظور باید مورد مطالعه قرار گیرد صنعت فرش دست بافت است.

اشتغال زایی: در هنر و صنعت فرش، یک شغل مستقیم و پایدار و یک اشتغال غیرمستقیم به دنبال دارد. بافندگان، چلهکشان، رنگرزان، طراحان فرش، نقشهکش های فرش، رفوگران، پرداخت و سرویسک‌اران فرش، سازندگان دار و ابزار فرش بافی، تاجران فرش و بسیاری دیگر از حرفه ها و مشاغل به شکل مستقیم و یا غیر مستقیم با فرش ارتباط دارند. از آنجایی که تولید بسیاری از این دست بافته های ارزشمند در روستاها و عشایر صورت می گیرد خود موجب جلوگیری بی رویه مهاجرت روستاییان به شهر ها می گردد. در نهایت با توجه به وجود بازارهای داخلی و خارجی پیشنهاداتی در مورد توسعه صنعت فرش در داخل کشور و صادرات آن مدنظر است.

مشاغل رشته

رشته تحصیلی صنایع دستی (فرش) دارای مشاغل گوناگونی در سطح صلاحیت یک و دو می باشد. مشاغلی همچون دستیار نقشهکش فرش، نقاش فرش، نقطه زن، نقشه کش رایانه ای فرش، برش کار نقشه فرش، چله کش، گلیم باف، بافنده گلیم سوزنی، بافنده گلیم لادی، بافنده گلیم ورنی، نصاب دستگاه جاجیم و زیلو، زیلو باف، جاجیم باف، بافنده جاجیم نقش دار و بافنده جاجیم شیرکی در سطح صلاحیت یک هستند و مشاغل نصاب دار قالی، چله دوان، چله ریز، قالی باف، پایین کش فرش، دستیار قالی شو، قالی شو، پرداخت کار قالی، دارکش فرش، سرویس کار فرش، انبار دار فرش، دستیار ارزیاب فرش، اظهار نامه نویس، عدل بند و بازاریاب فرش از دسته مشاغل سطح صلاحیت دو هستند.

شکل ۲۵ــ مرمت و سرویس‌کاری فرش

شکل ۲۶ــ قالی‌بافی

فرهنگ و میراث معنوی

اگرچه تاکنون معنای کامل و واحدی از « هنر » ارائه نشده، اما می توان گفت: « هنر » بیان تفکر و احساساتی است که از درون انسان برمی خیزد. در حقیقت « هنر » تجلی درون بر برون است. خاستگاه کلیه عناصر موجود در آثار هنری، زندگی واقعی انسان ها بوده و هنر هر دوره تاریخی، آیینه روزگار خویش است. هنرها، باورها، اعتقادات، آداب و رسوم، گویش ها و در مجموع، افکار و فعالیت های فردی و اجتماعی انسان ها، همواره با یکدیگر آمیختگی داشته و در قالب « فرهنگ »، به اشکال مختلف به ظهور می رسند. هیچکدام از فرهنگ ها به یکباره به وجود نیامده اند و در گذر زمان، راه تکامل را پیموده اند. اما باید دانست که پذیرش، زایش و پویایی فرهنگ در هر جامعه، به عمق و ریشه های آن بستگی دارد. میراث فرهنگی به آثار مادی و معنوی بجا مانده از گذشته گفته می شود که بر هویت فرهنگی یک جامعه انسانی دلالت دارد و از آن جهت قابل توجه است که در شناخت زندگی گذشتگان مفید و مؤثر است و برای مطالعه جوامع، اقوام، و ملل گوناگون، و نیز بازشناسی آثار مادی و معنوی تمدنها و سیر تشکیل و تکامل آنها سندی با ارزش بهشمار می آید.

فرهنگ و سنت تصویری ایرانی در دوره های مختلف در آثار هنری متجلی شده است. این فرهنگ به فراخور وسعت تاریخی و جغرافیایی خود دارای ارزش فراوان است که در فرش دست بافت به خوبی دیده می شود. طرح اصیل برخاسته از یک فرهنگ را طرحی دانسته اند که دارای هویت قومی مانند (ترکمن و قشقایی) ارزش آیینی و اسطوره ای مانند (بوته، ماهی و...) هویت تاریخی (مثل گردونه آریایی) ارزش مذهبی مانند (محرابی و جانمازی) هویت جغرافیایی مانند (هریس و قفقاز) و غیره باشد. نماد گرایی در فرش ایرانی در مجموع دارای جنبه های مختلفی است از طرفی با فرهنگ باستانی ایرانیان و از سوی دیگر با تفکر دینی و اسلامی که در طول تاریخ با آن آمیخته شده، در ارتباط مستقیم است. ویژگی منطقه ای فرش باعث می شود تا هنرمندان در اقلیم های مختلف بتوانند مناسب با روح قومی، نژادی و فرهنگی خود به تولید هنری بپردازند. فرش دست باف یکی از پر نقش و نگار ترین هنرهای موجود در ایران است. اندیشه ها، تفکرات و باورها در قالب عناصر تصویری و نقوش در رنگ های مختلف در این اثر هنری جمع شده اند. نقوش موجود در آثار به دست آمده از گذشته های دور از تمدن کهن این سرزمین مانند بز بالدار، گیاهان بومی، جانوران ترکیبی و... هرکدام بار معنایی و مفهومی در خود نهفته دارند.

ایرانیان، زیبایی رنگ ها و تفاوت بین آنها را در رنگ خاک محل سکونتشان با رنگ کوه و درختان اطراف و نیز میوه ها و گل ها می بینند و پیوسته با آن در ارتباط هستند و آن را به عنوان یک زیبایی حقیقی پذیرفته اند. طبیعت ایران به عنوان یک منطقه جغرافیایی خاص و کوهستانی، دارای آفتابی گرم و درخشان و زمستانی سرد و پوشیده از برف و باران است که درخشش خاصی از لحاظ گرمی سردی به رنگ ها می دهد. آنچه ذهن هنرمند را در برابر طبیعت بکر و منحصر به فرد به تعجب وا می دارد، تنوع رنگ ها می باشد. تنوع رنگ در همه جای طبیعت زیبای ایران قابل مشاهده است. هوای پاک مناطق مختلف باعث شده تا اشیا و جانداران خوش رنگ، گل های رنگارنگ، آسمان لاجوردین، سبز یا زردی یک درخت با رنگ های درخشان

و پر نشاط چشم نوازی کنند. هنرمندان ایرانی با الهام از طبیعت زیبا و دلپذیر و افزودن خلاقیت خود به آن و ایجاد تغییراتی، آثار هنری خلق می کنند که بازگو کننده زیبایی موجود در طبیعت است.

پشتوانه فرهنگی و اجتماعی فرش به دلیل قدمت آن در جامعه ایرانی اعتبار ویژه‌ای دارد. شناخت گذشته برای ساختن آینده بر پایه هویت فرهنگی اهمیت دارد. پیوستگی میان دیروز و امروز و فردای ملت‌ها نقش اساسی در پویایی و بقای فرهنگی دارد. در عصر ارتباطات و جهانی شدن، هویت فرهنگی برای ملت‌ها اهمیت دارد و حفظ میراث فرهنگی پشتوانه حیات فرهنگی در آینده خواهد بود.

پشتوانهٔ فرهنگی و اجتماعی فرش به دلیل قدمت آن در جامعه ایرانی از اعتبار ویژه ای برخوردار است. برای هر ملت، شناخت گذشته برای ساختن آیند های بر پایه هویت فرهنگی خویش اهمیت می یابد. در حقیقت پویایی و بقای فرهنگی در آینده، نیازمند پیوستگی میان دیروز و امروز و فردای مل تهاست. امروزه در آغاز هزاره سوم و عصر ارتباطات و جهانی شدن، وجه تمایز ملتها از یکدیگر هویت فرهنگی است که ریشه در میراث فرهنگی دارد. از ای نرو، حفظ میراث فرهنگی برای یک ملت، پشتوانه حیات فرهنگی در آینده خواهد بود.

ملتی که از فرهنگ و گذشته خود باخبر باشد، بهتر به زندگی ادامه خواهد داد و بی تردید در پیشبرد این هدف، موزه ها نقش مهمی را بر عهده دارند. در واقع موزه ها حافظ اشیایی هستند که حامل هنر، فرهنگ، دانش و فنون ادوار مختلف اند. میراث فرهنگی معنوی از دهه هفتاد میلادی (۱۹۷۳) برای حفاظت از فولکلور مورد توجه کشورهای عضو یونسکو قرار گرفت. مصادیق میراث فرهنگی معنوی عبارت اند از: زبان، دانش سنتی، اساطیر، فولکلور (فرهنگ عامه و محلی)، مناظر فرهنگی و به طور کلی آثار ادبی و هنری.

شناخت مواد طبیعی در فرش

فرش دست باف از جمله محصولات صنایع دستی است که در ارتباط سالم و تنگاتنگی با طبیعت و محیط زیست قرار دارد. این ارتباط در شکل ظاهری و طرح و نقش ها که از طبیعت پیرامون الهام گرفته شده اند تا اجزای تشکیل دهنده آن که شامل جنس تار و پود نخ ها و رنگ های به کار گرفته شده به روشنی دیده می شود.

مواد طبیعی به کار رفته در فرش دستباف به سه دسته گیاهی، معدنی و حیوانی تقسیم میشوند.

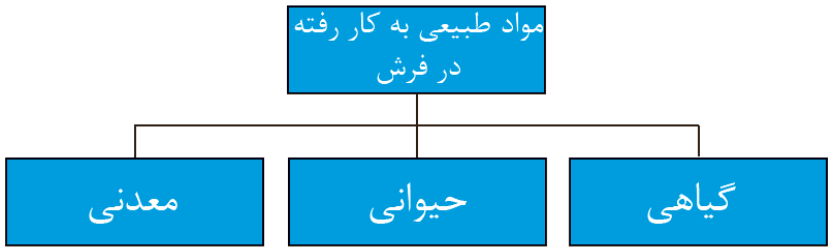

شکل ۳۷ـ طبقه‌بندی مواد طبیعی به‌کار رفته در فرش

مواد گیاهی به کار رفته در فرش

برخی از مواد گیاهی بهک‌ار رفته در فرش برای رنگرزی الیاف استفاده می شوند مانند: رناس، اسپرک، پوست انار، پوست گردو، حنا و ... و برخی اجزای تار و پود آن را تش یکل می دهند مانند نخ هایی که از پنبه تولید شده اند و برای چله در قالی و گلیم و تار و پود در زیلو استفاده می شود.

مواد معدنی به کار رفته در فرش

مواد معدنی که برای رنگرزی الیاف و نخ های فرش بهکار می روند، معمولا از سطح زمین به دست می آیند. خاک رس و لاجورد از انواع مواد رنگ زای معدنی هستند.

مواد حیوانی به کار رفته در فرش

در زمینه رنگرزی الیاف، رنگ حاصل از حشره قرمز دانه و صدف ارغوان و در زمینه الیاف طبیعی می توان ابریشم و پشم گوسفند، موی بز و پشم شتر را نام برد.

پودمان ۲: تاریخچه و پیشینه فرش

تاریخچه فرش

فرش ایران دارای تاریخی بسیار طولانی است، در ایران از دیرباز بافتن انواع فرش متداول بوده و انگیزه ای اجدادی داشته است. نوشته مورخان، جهانگردان و همچنین آثار مکشوفه از گذشتگان گویای آن است که فرش بافی به صورت هنری دستی، مردمی، روستایی و عشایری در ایران سابقه بس دراز دارد.

قدیمی ترین نشانه از هنر قالی بافی به عصر مفرغ باز می گردد این نشانه یک کارد قالی بافی است که از گورهای عهد مفرغ ترکمنستان و شمال ایران یافت شده است. در شهر سوخته (دشت سیستان جنوب شرقی ایران) نیز فرش های حصیری و پارچه و ابزارهای بافندگی به دست آمده که متعلق به ۲۸۰۰-۲۵۰۰ پیش از میلاد است.

پروفسور «رودنکو » کاشف «فرش پازیریک » معتقد است که قالی مذکور کار مردم ماد یا پارس و پارت (خراسان بزرگ) است. توجه به نقش های مشابه و هم زمان این فرش در ستون های تخت جمشید نیز این نظریه را تأیید می نماید. آثار دیگری از جمله نقاشیهای برخی هنرمندان قرون وسطی حاوی نقش قالی هایی است که گفته اند بافت ایران بوده است. برخی مورخان در مورد حمله رومیان به ایران و غارت دستگرد قالی را از جمله غنایمی که در این غارت به دست آورده شده، قید نموده اند و نیز منابع یونانی از قالیهای زر بافت ایران یاد کرده اند. "فرش بهارستان" با آن همه هنرمندی که به تأیید روایات مختلف، در بافت آن به کار رفته بوده اگر چه گاه در تعریف از آن راه اغراق پیموده شده اما خود نشانگر پیشرفت صنعت فرشبافی و صنایع جنبی از جمله طراحی و رنگرزی در ایران قدیم میباشد.

از دوره اشکانیان تنها می توان به فرش مقبره لوکان چین اشاره کرد که به عقیده پژوهشگران پشم آن از قفقاز (که در آن زمان متعلق به ایران بود) است. از دوره ساسانیان نیز تکه فرش قومس و فرش تاریخی و جواهرنشان بهارستان که در تالار بار عام کاخ تیسفون گسترده بوده و پس از حمله اعراب به عنوان غنیمت تقسیم شده است.

هنر فرش بافی دوره صفوی

فرش های دوران صفویه را می توان متعلق به دو گروه زمانی دانست:

دوره اول

قالی های بافته شده در دوران سلطنت شاه اسماعیل وشاه طهماسب که به « شاه طهماسبی » شهرت یافته و خود مکتبی خاص دارد و به همین نام شناخته می شود.

دوره شاه طهماسب: قالی ایران در زیبایی و ظرافت بافت پیشرفت قابل توجهی کرد. در این دوره و پیش از آن فرش ها غالباً با طرح های هندسی بافته میشدند و شاید تا حدودی به تحقیق بتوان گفت تنها بعد از این زمان بود که طر حهایی با خطوط منحنی و دوار در نقش قالی ایران فراگیر شد و در این زمان، هنر قالی مانند دیگر هنرها رشد فراوانی یافت.

شکل ۳۹ـ فرش شیخ صفی الدین اردبیلی، دوره صفویه، محل نگهداری موزه ویکتوریا آلبرت (لندن)

قالی معروف و تاریخی اردبیل در این زمان بافته شده است. شاه طهماسب همواره به تشویق هنرمندان و قالی بافان و طراحان می پرداخت و خود از هنر بهره داشت و حتی نوشته اند، رنگرزی می دانست و مستقیما طراحی می نمود و بافندگان را راهنمایی میکرد.

دوره دوم

قالی های بافته شده در زمان شاه عباس که به مکتب « شاه عباسی » معروف است.

دوره شاه عباس: در این دوره با بهره گیری از وجود هنرمندان عصر، نقش های جدید به ویژه با استفاده از اسلیمی ها و گل های مخصوص به وجود آمد برخی طرح های قالی در مکتب شاه عباسی عبارت اند از: طرح ترنجدار یا لچکترنج-طرح شکارگاه-طرح درختی و طرح گلدانی.

شاه عباس در اصفهان و چند شهر دیگر کارگاه قالی بافی دایر کرد و دستور داد که هر کانون، فرش را به شیوه خود ببافد تا اصالت هنری آن حفظ شود. در زمان صفویان برای اولین بار قالی بافی از ایل ها و طایفه های کوچنده و روستاها و آبادی های کوچک به شهرها آمد.

فرش ایران پس از صفویه تا به امروز

در زمان افشاریان به خاطر جنگ های پی در پی تولید فرش کاهش یافت. از زمان کریم خان زند دو تخته فرش باقی مانده که یکی تاریخ دار و به سفارش حاکم وقت کرمان و دیگری احتمالا در شیراز بافته شده است.

این دوره شاهد تألیف دو کتاب در زمینه فرش است. کتاب تجارت قالی رنگین به رنگ های جوهری و کتاب یادگار حسن به دست دین به رشته تحریر در می آید.

در دوران پهلوی به کارگاه ها نظم بخشیده شد و بهداشت مورد اهمیت قرار گرفت. دستگاه فرش ماشینی نیز وارد ایران شد. پس از انحلال مؤسسه قالی ایران شرکت سهامی فرش ایران تأسیس شد و مرکز صنایع دستی، انجمن دوستداران فرش ایران و موزه فرش دایر گردید. پس از پیروزی انقلاب اسلامی بر پایه مصوبه سال ۱۳۸۲ شورای عالی اداری «مرکز ملی فرش ایران » برای ساماندهی و یکپارچگی وضعیت کمی و کیفی تولید و عرضه فرش دست باف بنیان نهاده شد. هدف این مرکز، معرفی جایگاه ارزشمند فرش دست باف ایران، حمایت از بافندگان و دست اندرکاران فرش و توسعه صادرات این محصول با ارزش است.

اینک با توجه به سهولت ایجاد ارتباط بین هنرمندان نقاط مختلف و پیشرفت تکنیک طراحی و نقش پردازی، فرش همگام با سایر هنرها و صنایع مردمی رو به تکامل رفته است، طرح های محلیّ به نقاط دیگر برای بافت فرستاده می شود و هنرمندان از نتایج تجربیات دیگر همکاران خویش کاملاً با خبر می گردند. وسایل کار طراحی پیشرفت نموده و تکنیک جدید به کمک هنرمندان آمده و ایشان به مهارت در تهیه و تکثیر طرح های خود اقدام میکنند. بازار های فرش جهانی به ویژه از اوایل قرن بیستم میلادی رونق گرفته و این خود تشویق دست اندرکاران را در پی داشته و به ویژه در تبریز، کرمان، کاشان، اصفهان، اراک، داد و ستد این کالای ارزشمند را رونق داده و در این زمان است که بازار صادرات فرش های نو و کهنه گرم شده و کارگاه های بزرگ برای پاسخ گویی به تقاضاهای روز افزون دایر گردیده است.

سر سلسله نقاشان بزرگ ایران در کرمان، محسن خان نقاش معروف کرمانی است متولد سال ۱۲۱۱ شمسی و متوفی سال ۱۲۹۰ شمسی؛ فرزند این هنرمند بزرگ حسن خان یکی از طراحان نام آور و برجسته نقش قالی است. در طراحی قالی اصفهان بی تردید باید ابتدا به نام عیسی بهادری اشاره شود. او پس از اتمام مدرسه کمال الملک، سال ۱۳۱۵ به سرپرستی هنرستان هنرهای زیبا اصفهان برگزیده شد؛ به مدت ۳۰ سال در این سمت شاگردان زیادی را در همه رشت ههای هنرهای تزئینی به ویژه در نقاشی و تذهیب و نقش قالی تربیت کرد و طر حهای بسیار جالبی را به مجموعه طر حهای ایرانی افزود.

شهر تبریز میراث دار نگارگری مکتب تبریز است که خود همواره به عنوان نوآورترین شهر در طراحی قالی جهان مطرح بوده است. تبریز از سویی به واسطه قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم و ارتباط با کشورهای اروپایی و از سویی جسارت طراحان در ابداع فرمها و رنگ آمیز یهای جدید از ویژگیهای منحصر به فردی برخوردار است. از قدیمیها رسام ارژنگی و میر مصور، نگارگر و نقاش قالی و از بنیانگذاران مدرسه صنایع مستظرفه تبریز بوده اند.

نمونه های شاخص و بر جسته فرش ایران در عصر حاضر

فرش عمو اوغلی

مجموعه ای از شاخص ترین قالی های قرن معاصر توسط خاندان عمواغلی (کهنمویی)خلق شده اند.

محمد کهنمویی اهل کهنموی آذربایجان (روستای مابین اسکو و کندوان) با اشتغال در حرفه نساجی و ابریشم بافی و تجارت از تولیدکنندگان صاحب نام تبریزی بود.

در سال ۱۲۵۰ ه.ق وارد مشهد شد و ضمن تغییر شهرت خود از کهنمویی به عمواوغلی حرفه نساجی را رها کرد و به کار تولید و بافت قالی روی آورد. محمد عمواوغلی صاحب دو پسر به نام های عبدالمحمد و علی جان شد که هر دو فرزند او نیز در امر تولید قالی در مشهد به فعالیت پرداختند.

طراحانی نظیر «عبدالکریم » اهل کرمان و استاد «عبدالحمید صنعت نگار » بر روی این قالیها طرحهای بی بدیلی را نقش کرده اند. از آنجایی که بیشتر قالی های عمواوغلی سفارشی بود، از طرح هایی که در دو کتاب قطع بزرگ، که گویا از انگلستان برایش فرستاده بودند و در آنها تصاویر و نقشه های فراوانی از قالی های قدیم ایرانی از زمان صفویه و قبل از آن و همچنین تصاویری از قالیهای موزه ای خارج از ایران وجود داشت الگوبرداری میکرد، و نیز خود با تجربه ای که در طول سالیان به دست آورده بود دخل و تصرفاتی در این طرح ها صورت میداد.

در مورد رنگرزی و استفاده از رنگ های گیاهی کمتر کسی را میتوان هم تراز او یافت. مواد رنگرزی استاد معمولا قرمزدانه، نیل، برگ مو و پوست گردو بود که بنابر میزان استفاده، رنگ مورد نظر را تهیه میکرد تا در زمان بافت از دو رنگی و رگه دار شدن قالی جلوگیری شود.

رج شمار قالیهای عمواوغلی بین ٤٠ رج تا ١٥٠ رج متغیر بود و اکثر قالیها دارای حاشیه های طولی و عرضی بوده و گلیم بافی به صورت سراسری و متصل بافته میشد.

برخی از قالی های شاخص مشهور به عمواوغلی عبارت اند از:

یک قالی با طراحی همانند قالی شیخ صفی اردبیل به اندازه ٦٢٨×٤٠٧ سانتی متر در سال ١٣١٤ برای باشگاه افسران توسط عمواوغلی بافته شد.

از دیگر شاهکارهای وی قالی معروف به کوزه کنانی که استاد طراحی آن عبدالحمید صنعت نگار است، سیسل ادواردز در کتاب معروف قالی ایران مینویسد: «قالی کوزه کنانی در حقیقت نمونه شگفت آور و شاهکار هنر قالی بافی است، که حد اعلای مهارت و استادکاری را در این حرفه نشان میدهد. در مدت ۵۰ سال قالی های نفیسی را در نقاط مختلف ایران و کشورهای مغرب زمین دیده ام، ولی قالی ای که توسط عمواوغلی بافته شده در زمره نفیس ترین قالی های معاصر جهان است. طرح متن و حواشی آن را باید زیبایی مطلق و جوهر زیبایی خواند. نقش های سروناز و یا نگاره های ماری به طور زیبایی جلوه گری میکنند، که هر بیننده ای را تحت تأثیر قرار می دهد و چون ذره بین نداشتم نتوانستم گره ها را به طور دقیق شمارش کنم ».

بزرگترین فرش جهان

شرکت سهامی فرش ایران در سال ۱۳۸۴ برنده مناقصه تولید فرشی به بزرگی ۶۰۰۰ متر مربع برای مسجد بزرگ ابوظبی امارات متحده عربی شد. پس از گذشت ۱۴ ماه از عقد قرارداد، فرشی با ابعاد نزدیک به ۶۰۰۰ متر مربع و با ۲ میلیارد و دویست و بیست چهار میلیون گره تک باف نامتقارن، با تلاش ۱۲۰۰ بافنده در سه کارگاه اطراف نیشابور بافته شد. طرح این فرش دارای ۵ ترنج به قطرهای ۲۰ و ۱۴ و ۷ متر در میان انبوه گل و بندهای زیبا، ظریف و متنوع در ۴۰ رج و دارای ۲۵ رنگ با تلاش طراحان خلاق و چیره دست ایرانی طراحی و رنگ آمیزی شد. رو نمایی این فرش که بزرگ ترین فرش دست باف جهان شناخته شد در مراسمی با حضور خبرنگاران داخلی و خارجی در مصلای بزرگ تهران انجام شد.

پودمان ۳: مفاهیم پایه

اصطلاحات مربوط به ابزار

بافت هر یک از انواع فرش ها به وسایل و ابزار خاص خود نیاز دارد. البته برخی از ابزارها ممکن است مشترک و یا هم نام باشند. همچنین با توجه به منطقه بافت شکل و اندازه این ابزار و یا نام آنها تغییر میابد. ابزارهایی که در بافت انواع فرش بهکار می روند را می توان به طور کلی به دو دسته تقسیم کرد. این دو دسته به ترتیب: ابزار قالی و گلیم که شامل؛ چاقو، قلاب، قیچی و دفتین هستند و ابزار جاجیم و زیلو که شامل؛ ماکو، ماسوره، قیچی، ورد(کوجی) می باشند.

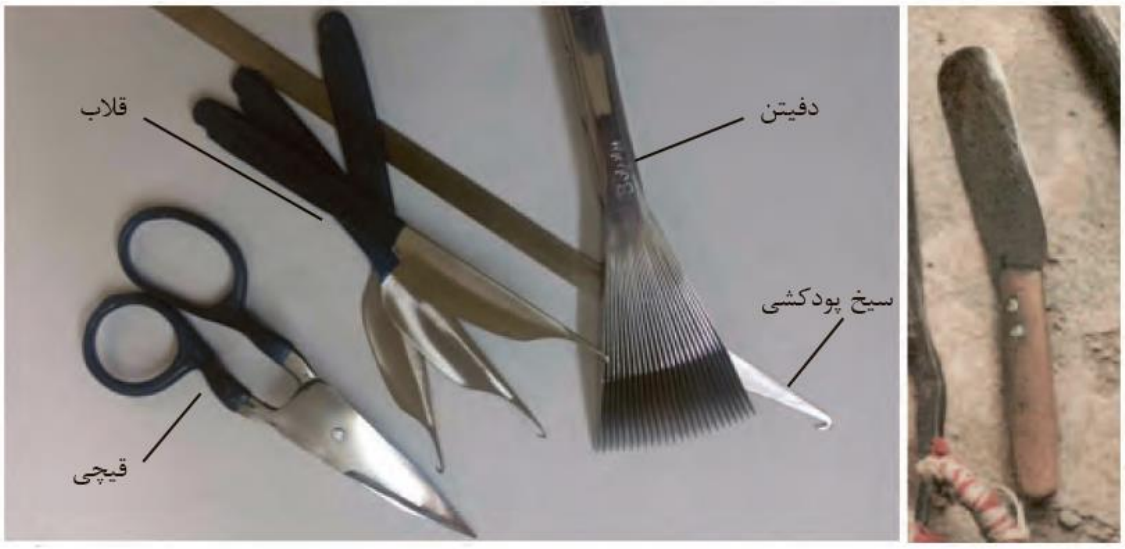

شکل۴۶ـ ابزار بافت قالی و گلیم

۱- چاقوی قالی بافی: چاقو در اصل وسیله ای است که برای بریدن امتداد نخ های خامه قالی بافی در هنگام گره زدن به کار می رود.

۲- قلاب قالی بافی: قلاب نوعی دیگر از چاقوی قالی بافی است با این تفاوت که در انتهای تیغه فلزی آن یک قلاب کوچک قرار دارد.

۳- دفتین: وسیله ای فلزی و شانه مانند است که برای کوبیدن گره های فرش پس از یک رج بافتن و نیز خواباندن پودهای ضخیم و نازک قالی مورد استفاده واقع می شود.

٤- قیچی: ابزاری است که برای بریدن و کوتاه و کی دست کردن سر پرزهای هر گره پس از اتمام بافت یک یا چند رج به کار می رود.

٥- سیخ پودکشی: سیخ پودکشی از ورق نازک فلزی که حالت فنری و انعطاف زیاد داشته باشد ساخته می شود تا به راحتی از لا به لای چله ها عبور کند.

٦- ماکو: جعبه ای لوزی شکل چوبی است که داخل آن فضایی جهت قرار گرفتن ماسوره وجود دارد. این وسیله برای حرکت و عبور راحت ماسوره در بین تارها بهکار می رود.

٧- ماسوره: از جنس نی یا چوب و اخیرا پلاستیکی است که نخ های پود بر روی آن پیچیده می شود.

٨- کوجی یا ورد: میله چوبی با مقطع گرد و قطر معمولاً پنج سانت است که هنگام چله کشی در دستگاه های زیلو و جاجیم بافی بر روی چوبی که قسمت زیرین آن در زمین فرو رفته است نصب و استفاده می شود.

اجزای تشکیل دهنده نقشه فرش

حاشیه: معمولا به دو شکل باریک و پهن اطراف طرح مرکزی فرش را می پوشاند و وجود یک حاشیه پهن در میان حاشیه های باریک باعث می شود تا تعداد آنها فرد باشد.

ترنج: به بخش مرکزی فرش که معمولا دایره، بیضی، لوزی و یا چند پره باشد ترنج گفته می شود. هرگاه چند ترنج داخل یکدیگر قرار گرفته باشند.

لچک: به یک چهارم نقشه میانی با شکلی مشابه و یا اکثرا متفاوت با آن در چهار گوشه متن فرش در اصطلاح قالی بافان لچک می گویند و اگر این لچک ها توأم با ترنج باشند طرح را لچک و ترنج می نامند.

زمینه: بخشی است در میان فرش که گل ها و اجزای طرح بر روی آن نقش بست هاند و اغلب در رنگ های لاکی، کرم و سرم های انتخاب می شود.

کلاله (سرترنج): در بالا و پایین ترنج میانی غالبا دو نقش بافته می شوند که در اصطلاح طراحان، سرترنج و یا کلاله نامیده می شوند. گاهی ممکن است این کلاله ها با تعداد زیاد تمامی محیط ترنج را در برگیرد.

کتیبه: در حد فاصل ترنج و سر ترنج گاهی شکلی به نام کتیبه ترسیم می شود که در آن ممکن است نام اشخاصی نوشته شود.

لوار: بخش ساده بافی شده که دور تا دور فرش و درحد فاصل شیرازه و حواشی است. اگر چه این بخش معمولا به رنگ زمینه متن و یا زمینه حاشیه پهن ساده بافی می شود ول کین در برخی از فرش ها از جمله قالی های عشایر فارس با نقوشی ظریف و ساده نظیر نقوش هندسی و عروسکی نیز همراهی می شود.

سو: از دو خط موازی که معمولا از هم فاصله کمی دارند تشکیل شده است و به عنوان جدا کننده بخش های مختلف طرح فرش مورد استفاده قرار می گیرد. سوها به عنوان جداکننده حاشیه ها ازهم و یا سازنده شکل کلی لچک و ترنج و جداسازی این بخش ها از متن قالی کاربرد دارند.

انواع نقشه

نقشه سراسری: نقشه ای از طرح قالی که بخشی تکراری و قرینه ندارد و برای کل قالی نقشه ای تمام و سراسری تهیه شده است. این گونه نقشه ها برای طرح های منظره ای، باغی، مجلسی، درختی و امثال آن تهیه می شود.

نقشه یک دوم: نقشه ای است که طرح نیمه طولی یا عرضی قالی را نشان می دهد. و بافت قالی براساس آن انجام می گیرد. در واقع طرح نیمه دیگر قالی قرینه نیمه ای خواهد بود که طرح آن تهیه شده است.

نقشه یک چهارم: نقشه ای است که یک چهارم از طرح کلی قالی را نشان می دهد و بافت قالی بر اساس آن انجام می شود. در واقع طرح قالی دارای محور تقارن عرضی و طولی است.

نقشه واگیره‌ای: واگیره محدوده ای از نقش که قابل تکرار در سطح باشد. واگیره را می توان برای تکرار در طول و عرض متن و یا حاشیه های پهن و باریک طراحی نمود.

اصطلاحات مربوط به طرح و نقش

طرح فرش: شکل کلی چینش و تر یکب بندی نقوش در فرش را طرح فرش می نامند. لچک و ترنج، خشتی، محرابی افشان و ... از جمله طرح های فرش هستند.

نقشه فرش: دستورالعمل اجرایی بافت است. طرح انواع فرش روی کاغذهای شطرنجی پیاده شده و رنگ آمیزی و نقطه گذاری می شود. معمولا نقشه های حاشیه، متن و یا واگیره ها به صورت جداگانه در اختیار بافنده قرار می گیرد. نقشه فرش به صورت های مختلف چون سراسری، کی دوم، کی چهارم و واگیره ای طراحی می شود رایج در فرش هستند.

انواع طرح های فرش

طرح های فرش ایرانی به چند گروه اصلی تقسیم می گردند که به نام های زیر مشهورند:

طرح افشان: نقش ها، نگاره ها و بندها در این طرح پیوستگی و ارتباط کامل دارند. گویا طراح هنگام طراحی، قلم خود را از ابتدا تا انتهای کار از روی کاغذ نقشه برنداشته است. حرکت در تمام متن مشاهده می شود و گل ها و نقش ها در همه جا پراکنده و افشان شده اند. در این طرح قرینگی وجود ندارد.

طرح درختی: در طراحی این گروه درخت و درختچه کوچک وبزرگ به صورت انفرادی ترکیب اصلی را تشکیل می دهد.

طرح شکارگاه: محتوای اصلی این طرح ها صحنه هایی از شکار و شکارگاه است که در قسمت های مختلف سوارکارانی با تیر و کمان یا نیزه و شمشیر مشغول شکار برخی از حیوانات مانند آهو، شیر، ببر و یا پرندگان دیده می شوند.

طرح خشتی و قابی: متن این طرح با قاب های گوناگون و منظم در فواصل معینی پرشده است. همه این قاب ها یکسان و یک شکل بوده و در داخل آنها با نقش های مختلف تزیین شده است.

طرح محرابی: طرح اصلی در این گروه برشکل کلی محراب استوار است. همان مکانی که در مسجد مکان نمازگزاردن امام جماعت است.

طرح باغی: طرح باغی یا بوستانی برگرفته از باغ های اصیل ایرانی به ویژه دوره صفویه است که در آثار هنری نگارگری و هنر قالی بافی به شکل بسیار شایسته ای مصور شده است. این طرح حوضی درمیان دارد و اطراف آن به وسیله جوی های آب به بخش هایی تقسیم شده و با درخت و گل وسبزه تزئین شده است.

طرح لچکی: طرحی از قالی که فاقد ترنج باشد و متن آن فقط دارای چهار لچک است را طرح لچکی می نامند.

طرح آدمکی (عروسکی): شکل تجرید شده انسان که بیشتر در فرش های عشایری خصوصا گبه که نوعی قالی درشت باف است استفاده می شود عنصر اصلی این طرح ها است. نقوش عروسکی دارای رنگ های متنوع و شاد بوده و به صورت ساده طراحی شده است.

طرح تصویری: (نقش تصویری یا عکسی) نقش صورت انسان که به شکل طبیعی یا تجریدی طراحی شده است.

انواع نقش و نگاره ها

نگاره: یا (نقش) مجموعه نقش مایه ها و بن نگاره های کی نقش را گویند. ترکیبی از نگاره های مختلف نظیر نقوش گیاهی، حیوانی، انسانی تشکیل دهنده طرح فرش است:

گرفت و گیر: درگیری و جنگ و جدال حیوانات گوناگون و بعضا جدال انسان و حیوان را گرفت و گیر گویند.

گلدان: نقشی است که عمدتا در اراک، فراهان و ملایر و... بافته می شود. از تکرار نقش گلدان پر گل طرحی مشهور به ضل السلطانی حاصل می شود.

شاخ قوچی: شکل تجرید شده شاخ قوچ است که بیشتر در فرش های عشایری استفاده می شود.

توسباغی: نقشی هندسی است به شکل انتزاعی لاکپشت که در زبان آذری به آن توسباغی می گویند.

حلزونی: ساختار هندسی چرخش دوار بند اسلیمی و بندختایی که به صورت مارپیچ طراحی شده و دایره های آن هر قدر که به مرکز نقش نزدیکتر می شوند کوچکتر می گردند.

خرچنگی: (نقش) نقوشی از قالی است با شکلی کلی از خرچنگ. این نقوش در متن و حواشی قالی بهکار می رود و معمولا به صورت هندسی طراحی می شود.

پاشتری: نقشی هندسی است که بر پایه اثر پای شتر طراحی شده است. این نقش با استفاده از شکل هندسی هشت ضلعی یا مستطیل طراحی شده و در اطراف آن نقشی از جای پای شتر تکرار شده است.

دسته گلی: (نقش مایه) مجموعه ای از گل ها که به صورت دسته ای و یا در گلدان طراحی شده است.

اسلیمی: برخی این نقش تزیینی را الهام گرفته از عاج فیل، دهان باز اژدها، مار و یا ابر با ساقه های مارپیچی دانسته اند که ابتدا و انتهای آن مشخص نیست.

ختایی: نقوشی الهام گرفته از گل ها و گیاهان و شامل عناصری چون گل، برگ و ساقه گیاهی است.

مفاهیم مربوط به اجزای تشکیل دهنده فرش

چله: اساس فرش با چله آغاز می شود. جنس چله از پشم، پنبه، ابریشم یا مو و گاهی ترکیبی از پشم و پنبه است. این نخ تاب بسیار زیادی برای تحمل کشش بالا دارد.

پود: نخی از جنس پشم، پنبه، ابریشم یا مو و گاهی ترکیبی از پشم و پنبه است که با تاب کم ریسیده می شود و دارای دو نوع کلفت و نازک است. پود بیشتر در رنگ های کرم و سفید، قرمز، سیاه، آبی، قهوه ای و یا خودرنگ (به رنگ پشم گوسفند یا بز) به کار گرفته می شود.

سربندی: بافت ساده گلیمی که به شکل های گوناگون (کرباس، سوف و...) در ابتدا و انتهای فرش بافته می شود.

گره (بافت): پیچش نخ پرز با ترتیبی خاص به دور تارها را گره گویند. گره زدن و ایجاد نقش به وسیله آنها، اساس کار قالی بافی است. گره دارای انواعی است. بافندگان قالی نخ پرز را به گونه های مختلف بر تارها گره می زنند که مهم ترین انواع گره بر دو گونه است:

الف) گره متقارن: در این نوع گره نخ پرز به دور هر دوتار زیر و رو می پیچد و شکلی متقارن به وجود می آورد.

ب) گره نامتقارن: در این نوع گره نخ پرز فقط به دور کی تار می پیچد و شکلی نامتقارن به وجود می آورد.

شیرازه: بافتی لوله شکل یا نواری پهن که در دو طرف و در امتداد طول فرش قرار دارد و همراه گلیم باف فرش به عنوان قاب فرش محسوب می شود. شیرازه از عوامل دوام فرش است زیرا باعث استحکام چله های کناری می شود.

شناسنامه فرش

فرش نیز همچون سایر تولیدات دارای مشخصات و استانداردهایی است که لازم است برای خریدار و فروشنده روشن باشد. مشخصات و ویژگی های تمام فرش های تولید شده در هرکارگاه بایستی به وسیله ارزیاب حرفه ای با برچسبی در گوشه و پشت فرش چسبانده شود که به آن شناسنامه فرش می گویند. شناسنامه فرش ویژگی های فرش را در موارد زیر نشان می دهد:

قیمت، منطقه تولید، ابعاد، رنگ، تعداد تقریبی گره در متر، نام صادر کننده، طرح فرش، کشور تولید کننده، جنس فرش، قدمت (کهنه، کهنه شور، نو).

پودمان ۴: مواد، عناصر، تجهیزات و فرایند تولید

شناخت مواد مصرفی

پنبه: یک الیاف کاملا گیاهی و سلولزی است. نشانه های مرغوبیت پنبه بستگی فراوان دارد به رنگ، ظرافت، نرمی، شفافیت و درجهٔ خالص بودن، هرچه الیاف پنبه سفید تر باشد خالص تر است. پنبه تنها لیفی است که با جذب رطوبت باعث افزایش استحکام آن می شود اما اگر زیاد تحت تأثیر رطوبت باشد دچار پوسیدگی می شود. پنبه در برابر نور خورشید تقریباً مقاوم است.

پنبه انواع و اقسام گوناگون دارد و هر نوع پنبه برای تهیه کالای خاصی مصرف مشود. نخ های پنبه ای در قالی بافی مورد مصرف زیاد دارند به طوریکه تقریباً می توان گفت که تار و پود اکثر فرش های ایران از پنبه می باشد. الیاف پنبه ای استحکام زیادتری نسبت به پشم دارند و همچنین به دلیل خاصیت کشش کمتری که در مقایسه با الیاف پشمی دارند برای تار و پود قالی مناسب تر می باشند.

ابریشم: الیاف طبیعی ابریشم از پیله کرم ابریشم به دست می آیند. این لیف دارای براقیت و درخشش خاصی است امااگر زیاد در معرض حرارت قرار بگیرد از جلای آن کاسته و دوام آن کاهش مییابد. این لیف از ظرافت و مقاومت بالایی برخوردار است. الیاف ابریشمی در نسبت مساوی به قطر به مراتب مستحکم تر از الیاف پشمی می باشند. بافت فرش با مصالح ابریشمی کاری بسیار دقیق و پرزحمت است به این سبب همیشه فرش های گرانبها و با رج شمار بالا را با آن می بافند.

پشم: از الیاف حیوانی است که از بدن گوسفند به دست می آید. بهترین نوع پشم ظریف به وسیله گوسفندان مرینوس به دست می آید. نوع پشمی که به عنوان گره قالی به کار می رود باید از پشم خالص و نو باشد و از کاربرد پشم دباغی و پشم کهنه و الیاف مصنوعی و سایر الیاف نامرغوب در آن خودداری شود.

نوع لیف	در نزدیکی شعله	داخل شعله		خارج شعله	باقی مانده
پنبه	دود ندارد	بوی کاغذ سوخته	دود ندارد	خود سوز است	خاکستر نرم و پودر مانند
پشم	دود ندارد	بوی مو وشاخ سوخته	دود ندارد	خود سوز نیست	توده سیاه و نرم
ابریشم	دود ندارد	بوی مو و پروتئین سوخته	دود ندارد	خود سوز نیست	گلوله سیاه و شکننده

نوع لیف	تصویر	ویژگی	منشأ	درخشندگی	ساختار شیمیایی	رنگ پذیری	مقاومت کششی
پنبه		جذب رطوبت بالا	گیاهی	پایین	سلولز	پایین	متوسط
پشم		خاصیت ارتجاعی عایق بودن	حیوانی	متوسط	کازئین	خوب	کم
ابریشم		لطافت و نرمی مقاومت کششی	حیوانی	بالا	فیبرویین	بالا	بالا

شکل ۸۵ـ جدول ویژگی‌های الیاف فرش

انواع پشم

معمولاً پشم گوسفندان را سالی دوبار می چینند، یکی در نیمهٔ بهار و دیگری در پاییز. پشم حاصل از چیدن بهاره با پاییزه متفاوت است. چین بهاره به خاطر استفادهٔ گوسفند از گیاهان تازه و فاصله زیاد با چیدن قبلی و آفتاب کم، بهتر از چین پاییزه است. پشم را از نظر مرغوبیت به دو نوع تقسیم بندی می نمایند.

الف) پشم چیده شده از بدن گوسفند که به آن پشم زنده می گویند.

ب) پشم دباغی شده یا جدا شده از پوست گوسفند که در دباغ خانه ها صورت می پذیرد و به آن پشم مرده می گویند.

اگر این دو پشم با هم مخلوط شوند در هنگام شور و خشک کردن کاملا از هم متمایز میشوند. انتهای پشم مرده سوخته است و به علت استفاده از آب آهک بوی نامناسبی دارد. پس از چیدن پشم از بدن گوسفند، آنها را سرت یا طبقه بندی میکنند. به این صورت پشم پشت، سرو گردن، زیر شکم، دست و پا، شانه، پهلو. در این تقسیم بندی، بدترین قسمت، پشم دست و پا و بهترین قسمت پشم پشت حیوان است ؛ چون با زمین تماس مستقیم ندارد و نسبت به سایر قسمتها از آلودگی کمتری برخوردار است. از نظر رنگ هم پشمهای گوسفند را طبقه بندی میکنند.:

۱ـ پشم سفید (ممتاز) ۲ـ پشم سفید درجه دو ۳ـ پشم شکری ۴ـ پشم سیاه که هیچ رنگی به خود نمیگیرد ۵ـ پشم ابلق یا الوان

رنگ های مورد استفاده

رنگ درفرش هم در مرحله رنگرزی الیاف و همچنین در مرحله نقشه کشی و رنگ آمیزی طرح فرش کاربرد دارد. در مورد رنگرزی الیاف فرش که هم می توان از رنگ های طبیعی و سنتی (گیاهی) و هم از رنگ زاهای مصنوعی (شیمیایی) استفاده کرد. قطعاً رنگ های طبیعی و گیاهی از کیفیت بالایی برخوردارند. رنگ هایی که در گذشته برای نقاشی نقشه فرش بهکار می بردند، همان رنگ های سنتی بود که برای رنگرزی الیاف استفاده می شد. البته این رنگ ها به صورت سرد و با مخلوطی از صمغ و در فرایندی سخت تهیه و آماده سازی می شد. هنرمندان ایرانی و باذوق در دوره های مختلف خود را به سه رنگ اصلی قرمز و زرد و آبی محدود نکرده اند و از مخلوط کردن مواد رنگزای طبیعی به مرور زمان رنگ های متنوعی را برای رنگ آمیزی الیاف و نخ های به کار رفته در فرش به دست آورده اند.

شکل ۸۶ـ مواد رنگزای طبیعی

شکل ۸۷ـ رنگ‌های گواش

دستگاه ها و تجهیزات

دار قالی و گلیم از مهم ترین تجهیزات بافت فرش به حساب می آید که با پیشرفت و گذر زمان انواع مختلفی پیدا کرده است. دارها بر اساس حالت قرارگیری و نصب آنها بر زمین به دو دسته کلی تقسیم می شوند. این دو دسته دار افقی و عمودی نام دارند که هر کدام از ویژگی های خاصی برخوردار بوده و متناسب با زندگی گروهی از افراد جامعه هستند. همچنین دار عمودی خود دارای انواع مختلفی است که در مناطق مختلف از آنها استفاده می شود.

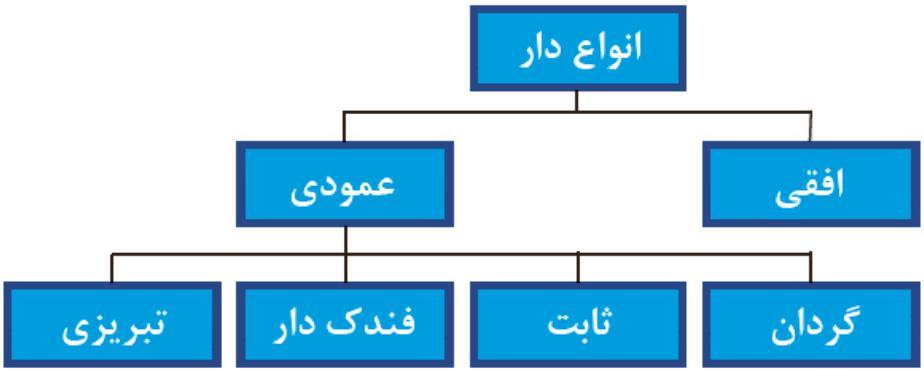

شکل ۸۸ـ نمودار انواع دار

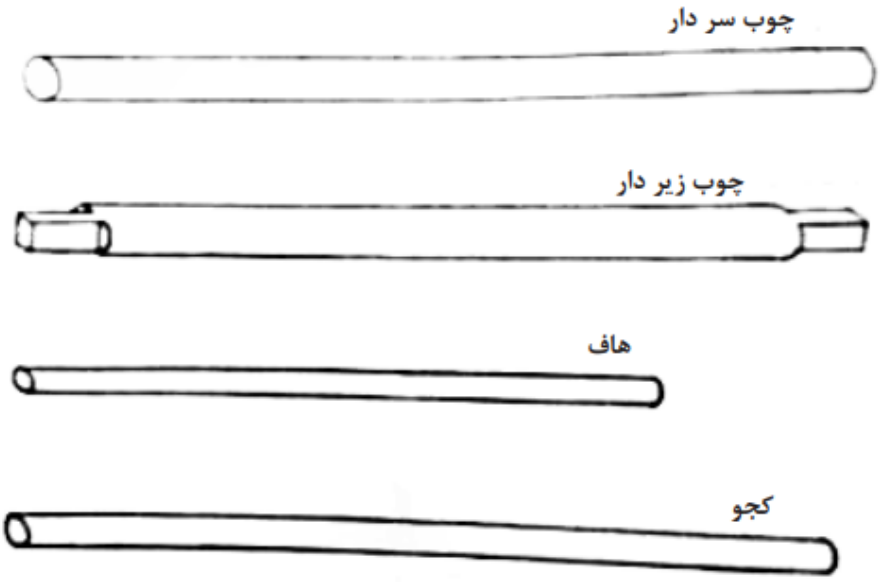

تصویر ۹۰ـ اجزای دار قالی و گلیم بافی

دستگاه زیلو بافی

از ۲ پایه اصلی که شباهتی به دار گلیم بافی دارد تشکیل شده است. زیلوبافان این ۲ پایه را "اسون (osoon") میگویند. اجزای دیگر این دستگاه تیر بالا و پایین (نورد)، علم پشت، چوب پشت، کلی (kali) و کمونه هستند. این دستگاه مانند دستگاه پارچه بافی دارای ورد و شانه بوده است.

دستگاه جاجیم بافی

دارای ساختمان ساده ای است مشتمل بر: کوجی، میخ های فلزی، سه پایه چوبی، نورد، تخته چوبی جهت دفتین زدن، قمیش، سرند، ماکو و ماسوره. این دستگاه را میتوان در میانه بافت جمع کرد و پس از تغییر مکان در محلی دیگر، آن را دوباره برپا کرد، بدون اینکه به بافت آسیبی وارد شود.

کوجی: در حین چله کشی با استفاده از نخهای پنبه ای تابیده شده بر روی چوبی که در قسمت تحتانی آن در زمین فرو رفته است به صورت گره خاصی ایجاد میشود و وظیفه آن کنترل عرض جاجیم و جدا کردن تارهای زیر و رو و ایجاد نقش میباشد.

میخهای چوبی و فلزی: در انتهای دستگاه برای محکم نگهداشتن گلوله رنگی استفاده میشود.

سه پایه چوبی: که اندازه آن به حدود یک متر میرسد برای نگهداشتن کوجی استفاده میشود که در قسمت پایین در زمین قرار دارد و به وسیله طنابهایی کوجی را نگه داشته است.

نورد: در قسمت جلوی دست بافنده قرار دارد که پس از چند سانت بافت، پارچه بافته شده به دور آن پیچیده میشود.

ماکو: جعبه ای لوزی شکل چوبی است که داخل آن فضایی جهت قرار گرفتن ماسوره وجود دارد و به ماسوره کمک مینماید تا به راحتی در بین تارها عبور نماید.

ماسوره: از جنس نی یا چوب و اخیرا پلاستیکی است که نخهای پود بر روی آن پیچیده میشود.

فرایند بافت

۱. آماده سازی مواد اولیه شامل نخ چله، نخ پشمی (خامه)، نخ پود: تار و پود و پرز در فرش های مختلف با توجه به نوع بافت، رج شمار، نقشه و رنگ بندی آن تهیه می شود. کسانی که مسئولیت آماده سازی مواد اولیه فرش را دارند به کیفیت الیاف و نخ ها، سالم و کینواخت بودن آنها، رنگرزی مناسب و یکدست آنها، کاملاً طبیعی بودن نخ ها و مقدارشان (وزن) که باید متناسب با نقشه و ابعاد فرش باشد توجه داشته و با دقت همه آنها را بررسی و انتخاب میک‌نند.

۲. آماده‌سازی دستگاه، دار و ابزار: اندازه گیری ابعاد دار و دستگاه و کنترل تناسب آن با نقشه و ابعاد فرش اولین کار در مرحله آماده سازی است. سپس دستگاه، دار و ابزار از نظر سالم، صاف و محکم بودن بررسی می شود؛ زیرا هرگونه کجی و انحنا یا پوسیدگی و شگستگی در حین کار علاوه بر ایجاد خطرات به محصول نهایی نیز آسیب می رساند.

۳. آماده‌سازی نقشه: برای آسانی کار بافندگان معمولاً نقشه را به قطعات کوچکتر تقسیم کرده و آن را روی مقوا یا تخته چسبانده و رویش را با مواد شفاف مختلفی می پوشانند تا حفاظت شود.

۴. چله‌کشی: حساس ترین و مهم ترین مرحله بافت فرش چله کشی می باشد که پایه و اساس آن را تشکیل می دهد. هر قدر این کار بهتر و با حساسیت بیشتری انجام شود در پایان فرشی از نظر ساختار اصلی بی عیب و نقص خواهیم داشت. به عبارتی دیگر قرار دادن تارها در کنار یکدیگر و به موازات هم در طول دار را چله کشی می گویند. در کل دو نوع چله کشی وجود دارد. یکی چله کشی فارسی و دیگری چله کشی ترکی، چله کشی فارسی به دو طریق چله کشی بر روی دار و چله دوانی بر روی زمین انجام می شود.

پس از چله کشی، نکات زیر باید مورد توجه قرار گیرند:

الف. کنترل تعداد تارها: محاسبه تعداد تارها طبق نوع نقشه و رج شمار آن صورت می پذیرد.

ب. کنترل رج شمار چله‌ها: لازم است چله ها در طرفین مرکز سردار و زیر دار به طور یکنواخت روی دار کشیده شده باشند و همچنین تراکم تارها در همه نقاط باید یکسان باشد. بعد از انجام چله کشی و در حین گلیم بافی ابتدایی باید مراقب بود که این تراکم به هم نخورد که موجب به وجود آمدن فرش معیوب خواهد شد. همچنین باید قطر تارها با رج شمار فرش مطابقت داشته باشد.

پ. کنترل سفتی و شلی چله‌ها: در صورتی که چله ها شل باشند فرش بافته شده دچار بالا زدگی خواهد شد در صورتی که چله ها بیش از حد سفت شوند فرش بافته شده دچار پایین زدگی خواهد شد در ضمن اینکه خطر پارگی نیز وجود خواهد داشت.

ت. کنترل هماهنگی کشش تارها: در صورتی که چله کشی به صورت هماهنگ انجام نگیرد و قسمتی از تارها شل و قسمتی سفت چله کشی شود و در بافت دچار مشکل خواهیم شد و قالی بافته شده معیوب خواهد شد.

ث. کنترل طول چله‌ها: قبل از شروع بافت فرش با توجه به طول فرش مورد نظر باید طول چله ها را کنترل نمود و همانگونه که شرح داده شد طول چله ها باید از طول فرش مورد نظر بیشتر باشد تا بافنده جای دست مورد نیاز برای بافت را داشته باشد.

۵. بافت تزیینی اولیه: عبور چند رشته نخ پود برای صاف و منظم نمودن چله ها و استحکام نمودن دم کار شروع به انجام زنجیره بافی می کنیم که این کار باعث منظم و جفت نمودن تارهای زیر و روی انواع فرش و به ویژه ابتدای قالی می شود و موجب می گردد که هنگام استفاده از آنها گلیم ابتدا و انتهای فرش از هم گسیخته و پاره نشود.

۶. ساده‌بافی ابتدایی:

۷. نقشه خوانی و بافت نقشه با نخ‌های رنگی: این مرحله از کار مهم ترین بخش بافت قالی است و که بافنده تمام مهارت، ذوق و سلیقه خود را در آن به نمایش می گذارد.

۸. **انجام عمل پودکشی و کوبیدن پودها:** پس از بافت گره ها در هر ردیف در قالی کی ردیف پود ضخیم برای استحکام گره ها روی آن میکشند و سپس با ابزار دفتین پود را کوبیده و فشرده میکنند. همچنین پس از کشیدن پود ضخیم در قالی، پود نازک برای ایجاد نظم در بافت به صورت مواج از لا به لای چله ها عبور داده و بر روی پود ضخیم کوبیده می شود.

۹. شیرازه پیچی کنارها یا کنترل آنها:

۱۰. عمل کوبیدن رجها و قیچی زدن سرپرزهای اضافی: پس از بافت گره ها در هر ردیف در قالی کی ردیف پود ضخیم برای استحکام گره ها روی آن میکشند و سپس با ابزار دفتین پود را کوبیده و فشرده میکنند. همچنین پس از کشیدن پود ضخیم در قالی، پود نازک برای ایجاد نظم در بافت به صورت مواج از لا به لای چله ها عبور داده و بر روی پود ضخیم کوبیده می شود.

۱۱. رعایت اصول صحیح بافت و جلوگیری از معایب احتمالی هنگام بافت: اگر چله‌کشی ناهمگون باشد، می‌تواند میانه قالی را قوس دار کند یا اختلاف طول در دو سر آن ایجاد شود. پود کلفت باید دارای کشش مناسب باشد، تا لبه‌های قالی به داخل جمع نشوند یا از پشت یکسان نباشند. پود نازک نیز باید دارای کشش مناسب باشد، تا از نظر ظاهری صاف و منظم باشد و از پشت به صورت خطی دیده شود. قیچی ناصحیح پرزها می‌تواند سطح ناصاف و زشتی را در قالی ایجاد کند و پاره کردن زیاد پرزها باعث ذرتی شدن قالی می‌شود. بالازدگی و پایین‌زدگی قالی نقوش آن را دچار بهم خوردگی می‌کند و باعث عدم هماهنگی نقوش می‌شود.

۱۲. پایین‌کشی یا جداسازی بافته از دار یا دستگاه و پرداخت:

پس از پایان گره‌زدن آخرین رج قالی و عبور دادن پودها از روی آن، گلیم‌بافی انجام می‌شود و قالی تمام شده بر روی دار آماده پایین کشیدن است. روش پایین‌کشی برای همه فرش‌های داری یکسان به شکل زیر است:

ابتدا چله‌ها را از سمت راست یا چپ سردار با قطع نمودن اولین تار آغاز می‌کنیم، که فاصله مناسبی از گلیم‌باف (حداقل ۶ سانتی‌متر) دارد. سپس تار بعدی را با فاصله ۷ سانتی‌متری قطع می‌کنیم.

تارهای بعدی هم به ترتیب با همین فواصل قطع می‌شوند. قطع نمودن تدریجی تارهای چله به ترتیبی که ذکر شد باعث می‌شود فشار تارهای چله به مرور کاهش یابد و از کج‌شدن آن جلوگیری شود.

۱۲. پایین‌کشی یا جدا سازی بافته از دار یا دستگاه و پرداخت

پس از پایین‌کشی قالی، پرزهای اضافی، گره‌ها قیچی و ارتفاع آنها متناسب با رج‌شمار فرش کوتاه می‌شوند یا توسط قیچی‌های برقی در کارگاه ها پرداخت می‌شوند. قیچی‌های برقی که برای پرداخت و کوتاه کردن اضافی پرزها به کار می‌روند دارای دندانه‌های مختلفی هستند تا ارتفاع پرز با رج‌شمار و به دلخواه تنظیم شود. معمولاً پس از پرداخت نهایی فرش برای بیرون آوردن پرزهای پشم و الیاف اضافی ناشی از قیچی نخ‌های پشم، اره دندانه‌دار بزرگی را بر روی فرش می‌شند تا پرزهای اضافی از لا به لای فرش خارج گردد. این عمل به قیچی نمودن پرزهای اضافی فرش، پرداخت، روگیری و سرچین کردن نیز گفته می‌شود.

شیوه های بافت

شیوه های بافت قالی

شیوه بافت تخت: در این شیوه بافت تارهای قالی به صورت موازی و تخت و بدون هیچگونه زاویه ای در بین تارهای زیر و رو در کنار یکدیگر قرار گرفته و فاصله آنها تقریباً ۱/۵ برابر قطر نخ چله می باشد. در هر رج بر خلاف رج قبلی چله های زیر و رو با کشش و ضخامت یکسان جا به جا می شوند.

شیوه بافت نیم لول: در این روش فاصله بین تارهای چله به اندازه قطر نخ چله است. بافت نیم لول از دو پود تشکیل می شود. پود زیر پود کلفت و پود بالا پود نازک می باشد. پس از هر رج بافت پود اول از بین چله ها با کشش سفت عبور داده

می شود. سپس پود دوم که نازک است بر خلاف چله های زیر و روی پود قبلی با کشش متوسط عبور داده می شود. نتیجه این کار در پشت بافته دیده می شود.

شیوه بافت لول: در این شیوه بافت فاصله ای در بین تارهای قالی وجود ندارد و زاویه ای در بین تارهای زیر و رو مشاهده می شود. ابتدا یک پود کلفت با کشش سفت پس از هر رج بافت از بین چله ها عبور داده می شود و پود دوم (نازک) با کشش شل و به صورت بر عکس از زیر و روی چله ها گذرانده می شود.

شیوه های بافت در گلیم

شیوه بافت ساده: پود از لابه لای چله ها یک در میان عبور کرده و ایجاد نقش می کند و رج بعدی بر خلاف این ردیف بافته می شود پشت و روی کار یکسان است. کشش پود بایستی در این روش شل باشد.

شیوه بافت پیچشی: ابتدا یک رج پود ساده با کشش متوسط یا شل از لا به لای چله ها به صورت زیر و رو عبور می کند. سپس پود دوم به صورت پیچشی بر اساس نقشه دور چله پیچیده و نقش ایجاد می شود. در این نوع بافت، گلیم‌ها به دست آمده یک رو هستند.

شیوه های بافت جاجیم

شیوه بافت جاجیم ساده: تارها در بافت جاجیم ساده رنگی بوده و بر اساس نقشه انتخاب می شوند. پود با کشش سفت از لا به لای چله ها عبور می کند. چون کشش پود سفت است تار ها نمایان می شود و راه راه های رنگی نمایان می شود. اما جاجیم نقش دار علاوه بر این راه های رنگی نقش نیز در آنها ایجاد می شود. جاجیم ساده پشت و روی یکسان دارد و معمولاً با عرض ۲۵ الی ۳۰ سانتیمتر و به طول نامحدود بافته می‌شود.

شیوه بافت جاجیم پیچشی (شیریکی): شیوه بافت جاجیم پیچشی کمی پرکارتر از جاجیم ساده است. هنگام بافت در هر رج پس از عبور دادن پود از لابه لای چله ها، پودهای آزاد رنگی، متناسب با نقشه به صورت پیچشی دور تا دور تارها پیچانده می شود. پشت کار جاجیم پیچشی پرزهای اضافه از نقشه نمایان است.

روش های تولید فرش

به طور کلی روش های تولید فرش به دو دسته تقسیم می شود: ۱- روش متمرکز، ۲- روش غیرمتمرکز

روش متمرکز به شیوه کارگاهی نیز گفته می شود. در این روش وظایف کار بین گروهی از افراد تقسیم می شود و هر فرد با توجه به شایستگی های فنی و غیر فنی خود مسئولیتی بر عهده دارد. سرپرست کارگاه، تهیه کننده مواد اولیه، ناظر فنی، انباردار، استادکار بافت و بافندگان، کسانی هستند که در چنین کارگاه هایی مشغول به کارند.

تولید فرش دستباف به صورت متمرکز: سهم عمده ای از تولید فرش در ایران به صورت خویش فرما اجرا می شود و سهم اندکی بر عهده سفارش دهندگان است. اما همین اندک نیز در کارگاه هایی به شکل غیرمتمرکز انجام می گیرد. تعداد کارگاه هایی با بافت متمرکز در ایران بسیار کم است. علت این امر عدم حمایت قانونی از این کارگاه هاست.

ویژگی‌های کارگاه های قالی بافی به صورت متمرکز عبارتند از:

اکثراً مشاهده می شود هنرمندانی که به صورت خانگی قالی بافی می نمایند وقتی پیر و از کار افتاده می شوند یا فوت میکنند، کلیه تجارت ایشان از بین رفته و نام و آوازه ای که یافته اند و باعث افزایش ارزش تولیدات ایشان است، از بین میرود. در کارگاه های تولید متمرکز، کنترل و نظارت بر کیفیت تولید به سهولت انجام می گیرد. قالی بافان تکباف به دلیل محدودیت اطلاعات در انتخاب مواد اولیه، طرح و نقشه و اندازه مناسب بازارهای بین المللی، شیوه های بافت و پرداخت و شست و شوی فرش معمولاً، فرش های خود را با قیمت نازل تری می فروشند، در حالیکه در کارگاه های بزرگ، تهیه مواد اولیه با تخصص بیشتری انجام می شود و با ارتباط وکسب اطلاعات لازم از بازار بین المللی طرح و نقشه و اندازه های مناسب تهیه و بافته و عرضه میگردند که این امر خود به معنی افزایش کیفیت و افزایش قیمت محصول تولید می باشد. کارگاه های بزرگ می توانند با خریداران نهایی فرش در خارج ارتباط برقرار نموده و با قبول سفارش نقشه و طرح و رنگ و اندازه مورد نیاز خریداران را با قیمتی بالاتر تهیه و تحویل نمایند. وجود تعداد زیاد کارگاه های قالی بافی با نام و شهرت در ایران، می تواند زمینه برای کسب برتری قابل توجه در بازار جهانی فرش و تضعیف رقبای اصلی در این بازار نظیر چین و هندوستان فراهم سازد.

شیوه غیر متمرکز یاهمان شیوه خانگی است که یا توسط افراد در منزل یا توسط عشایر و روستاییان در چادرها بافته می شود.

تولید به صورت غیر متمرکز: بخش عمده تولید فرش دستباف در کشور بدون حداقل اعمال مدیریت متمرکز انجام میگیرد.

ویژگی های تولید غیر متمرکز عبارتند از:

با توجه به ماهیت طرح، تولید به صورت خانگی در محل زندگی صورت میگیرد، لذا نیاز به اخذ مجوزهای مختلف ندارد. میزان سرمایه گذاری در این طرح بسیار کمتر از شیوه کارگاهی متمرکز بوده و لذا قیمت تمام شده محصول کمتر از تولید به شکل متمرکز است. با توجه به اینکه، انجام نظارت مستمر بر تولید به شکلی که در تولید کارگاهی متمرکز وجود دارد، در این شیوه تولید امکان پذیر نیست، لذا پیش بینی تعدادی استادکار به عنوان ناظر فنی و چله کشی که طی برنامه های زمان بندی شده به دارهای قالی بافی سرکشی نمایند، بسیار ضروری است. در این روش تضمین خرید فرش از طرف سرمایه گذار صورت میگیرد و سرمایه گذار موظف است که مواد اولیه، نقشه و ابزار کار را برای قالی باف فراهم کند.

ابعاد و اندازه رایج در فرش

به طور کلی قالی از نظر شکل به دو دسته تقسیم میشود:

- فرشهای چهار گوش، شامل مربع و مربع مستطیل که دارای دو بعد طول و عرض هستند.

-فرشهای گرد شامل دایره ای و بیضی که دارای قطر هستند.

-فرشهایی با شکل سایر اشکال هندسی (چند ضلعی مثل حوض)

همانطور که میدانید واحد شمارش فرش تخته است. از طرفی، فرشها براساس اندازه، به عبارتی خاص موسوم شده اند به طوریکه میتوان جهت بررسی تنوع ابعاد فرشها از عناوین فوق یاری گرفت.

رج شمار

واحدی است برای سنجش و اندازه گیری تراکم بافت قالی (میزان تراکم یا تعداد گره های قالی) در هر ۷ یا ۶/۵ سانتی متر طول یا عرض را رج شمار می نامند. یکی از اصطلاحات رایج در فرش دست بافت مفهوم رج شمار است. رج شمار فرش را در کنار چند عامل دیگر همچون کیفیت بافت، جنس مواد به کار رفته در بافت فرش و... می توان از عوامل اصلی تعیین کننده قیمت فرش دس تبافت ایرانی دانست.

هرچه رج شمار بالاتر باشد به این معنی است که تعداد گره به کار رفته در ۷ یا ۶/۵ سانتی متر بیشتر بوده ونشان دهندهٔ ریز بافت بودن آن قالی است. رج شمار نیز مانند عوامل همچون کیفیت بافت، جنس مواد به کار رفته در قالی در قیمت نهایی آن اثر مستقیمی دارد. قالی ها به طور کلی از نظر رج شمار به سه گروه درشت بافت، نیمه ریز بافت یا متوسط بافت و ریز بافت تقسیم می شوند. آنهایی که رج شمار کمتر از ۳۰ داشته باشند درشت بافت، فرش هایی با رج شمار بین ۳۰ تا ۵۰ را متوسط و بالاتر از ۵۰ را ریز بافت می نامند. البته فرش های با رج شمار بالاتر از ۷۰ وجود دارد که فرش های نفیس و اعلا هستند و بیشتر به صورت سفارشی بافته می شوند. هنگامیک٥ تجار قالی های خود را برای صادرات به گمرک می برند، دسته بندی آنجا بر اساس رج شمارها به ترتیب درجه ۱(شامل قالی های دارای رج شمار از ۵۰ به بالا)، درجه ۲ (قالی های با رج شمار بین ۳۰ تا ۵۰) و درجه ۳ (قالی های با رج شمار کمتر از ۳۰) می باشد.

محاسبات فنی مقدار مواد اولیه فروش

روش محاسبه کل گره های فرش

برای محاسبه کل گره های یک قالی فارسی باف با ابعاد ۳×۴ متر با رج شمار ۳۰ به ترتیب ابتدا بایستی تعداد گره ها در عرض و سپس طول آن (بلندی پرز) را به شرح زیر به دست آورد:

۴۰۰×۳۰=۱۲۰۰۰	تعداد گره	سانتی‌متر
۱۲۰۰۰÷۶/۵=۱۸۴۶	۳۰	۶/۵
۱۸۴۶	X	۴۰۰

۳۰۰×۳۰=۹۰۰۰	تعداد گره	سانتی‌متر
۹۰۰۰÷۶/۵=۱۳۸۵	۳۰	۶/۵
۱۳۸۵	X	۳۰۰

۱۳۸۵*۱۸۴۶=۲۵۵۶۷۱۰ تعداد کل گره های فرش

روش های نگهداری و شست و شوی فرش

شست و شوی دقیق و اصولی فرش باید به گونه ای باشد که به طور صحیح و اصولی انجام شود و کمترین آسیب و ضرر به فرش وارد شود. فرش باید از آلودگی ها و از سطوح چربی کاملا پاک شود. باید توجه داشت که در مورد فرش های قدیمی و موزه ای و با ارزش توجه زیادی به نحوه شست و شو شود تا از آسیب آنها جلوگیری شود.

رعایت نکات خاص در شست و شوی فرش

شست و شوی فرش باید بر روی سطوح صاف و سخت مثل سیمان، سنگ یا موزاییکی انجام شود. مواد شوینده باید خنثی باشند تا به الیاف پشم آسیب نرسد. استفاده از فرش‌های با الیاف پرز درست رنگرزی نشده ممکن است باعث رنگ‌پس‌دادن

و ادغام رنگ‌ها شود. برای شست و شو، بهتر است فرش‌ها را به افراد ماهر و متخصص بسپاریم. برای خشک کردن، فرش را کاملاً باز کنیم تا از تاخیر و لوله شدن جلوگیری شود. شست و شوی قالی در منازل بهتر است از آن جلوگیری شود و برای انجام این کار، به کارخانه‌ها و استفاده از مواد مناسب و دستگاه‌های شوینده رجوع کنیم.

مراحل شست و شو در قالی شویی

دور دوزی و مقاوم‌سازی مناطق آسیب‌دیده توسط خدمات فرش‌شویان صورت می‌گیرد. این فرآیند شامل خاک‌گیری دستی و دستگاهی است. قبل از شست‌وشو، عملیات پرداخت اولیه و کز دادن انجام می‌شود. سپس شست‌وشو با استفاده از ماشین‌آلات برقی و مواد شوینده مناسب انجام می‌شود. برای خشک‌کردن، از هوای آزاد و زیر نور آفتاب استفاده می‌شود. در مرحله پس از خشک‌شدن، عملیات پرداخت و موگیری انجام می‌شود تا سطح پرزدار فرش صاف شود. در پایان، اگر فرش دارای کجی در طول یا عرض باشد، عملیات دارکشی برای اصلاح این اشکال انجام می‌شود.

ایمنی نگهداری و مرمت فرش

الف) آسیب دیدگی کم شامل دررفتگی شیرازه، ترمیم پارگی (از بین رفتن ریشه ها) و رفع لکه های سطحی می باشد.

ب) درآسیب دیدگی متوسط ترمیم ساییدگی ها، پارگی های کوچک، بیدزدگی ها، کیس و تابر شدن انجام می شود.

ج) آسیب دیدگی زیاد سوختگی فرش، پاره شدن و پوسیده شدن فرش را در بر می گیرد.

عوامل آسیب رسان به فرش و راه های حفظ و نگهداری آن

عوامل آسیب رسان زنده عبارتند از: انسان، حشرات، انواع قارچ ها، کپ کها و سایر موجودات ذره بینی؛ عوامل آسیب رسان غیر زنده نیز شامل: آب و هوا، نور، گرما، رطوبت و مواد آلوده کننده شیمیایی هستند.

عوامل آسیب رسان به فرش و راه های حفظ و نگهداری آن

عوامل آسیب رسان فرش به دو دسته کلی عوامل آسیب رسان زنده و عوامل آسیب رسان غیر زنده تقسیم میشوند:

عوامل آسیب رسان زنده عبارتند از: انسان، حشرات، انواع قارچ ها، کپک ها و سایر موجودات ذره بین.

و عوامل آسیب رسان غیر زنده نیز شامل: آب و هوا، نور، گرما، رطوبت و مواد آلوده کننده شیمیایی هستند.

حوادث شغلی

الف) تعریف حادثه در ارتباط با قانون تأمین اجتماعی به عنوان واقعه‌ای تلقی می‌شود که تحت تأثیر عوامل خارجی اتفاق می‌افتد و باعث صدماتی به جسم یا روان بیمه‌شده می‌شود. حادثه باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

۱. قابل پیش‌بینی نباشد. ۲. ناگهانی باشد. ۳. تحت تأثیر عوامل خارجی قرار بگیرد. ۴. به وارد آمدن صدمات به جسم و روان فرد منجر شود.

ب) انواع حادثه: شامل: ۱ سقوط اشیاء ۲ سقوط کردن و لغزیدن ۳ ضرب خوردگی ۴ گیرکردن داخل یا بین اشیاء ۵ داخل شدن اجسام در چشم ۶ داخل شدن اجسام در بدن ۷ حوادث ناشی از جابه جا کردن اشیا ۸ سوختگی ۹ حوادث ناشی از مواد سوزان ۱۰ انفجار و آتش سوزی ۱۱ ریزش و ماندن زیرآوار ۱۲ تصادف با وسیله نقلیه ۳ بریدگی و قطع اعضاء ۱۴ شکستگی

اعضا ۱۵ تصادف با اجسام مختلف ۱۶ حوادث ناشی از ابزار ماشینی ۱۷ حوادث ناشی از ابزار دستی ۱۸ برق گرفتگی و ۱۹ سایر حوادث، می شود.

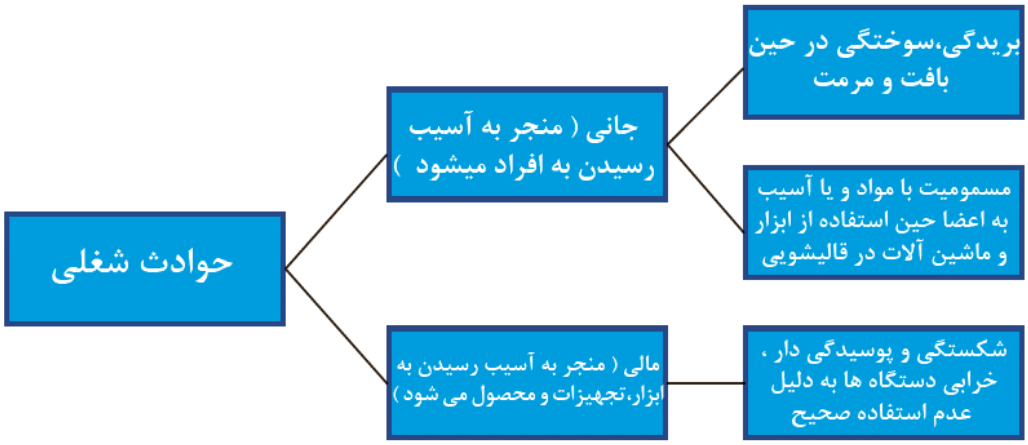

شکل ۱۱۸ــ نمودار تقسیم‌بندی حوادث شغلی

حوادثی که در آن آسیب های جانی در پی دارد

سرایت بیماری‌ها بین انسان و دام، سقوط از بالای دارها، آتش‌سوزی در انبارها، بریدگی دست در حین بافت، برق‌گرفتگی هنگام شست و شو و پرداخت، مسمومیت و گازگرفتگی، مشکلات جسمانی در محیط کار با رطوبت بالا، از جمله حوادث متداول در کارگاه‌های فرش‌بافی هستند.

حوادثی که در آن آسیب های مالی در پی دارد

بریدگی دست‌ها هنگام بافت و در دعوا و درگیری بین افراد، شکستن دار، ریختن و پاشیده شدن رنگ یا نوشیدنی بر روی فرش، دو دست شدن بافت فرش، از جمله مشکلاتی هستند که ممکن است در کارگاه‌های فرش‌بافی رخ دهند.

حوادثی که در آن آسیب های جانی و مالی هر دو را در پی دارد

زنگ زدگی دار فلزی و یا خورده شدن دارهای چوبی به وسیله موریانه، آسیب‌هایی مانند آسیب به فرد یا فرش را به همراه دارد. همچنین، آسیب‌دیدگی افراد و فرش در هنگام دعوا و درگیری، و حوادثی که در جریان کار با دستگاه‌ها و ماشین‌آلات پیچیده اتفاق می‌افتد، نیز از جمله موارد ممکن هستند.

بیمه

با ابلاغ قانون، استادان و کارگران قالی‌بافی زیر پوشش بیمه تامین اجتماعی قرار گرفتند. برای تعمیم بیمه و ایجاد انگیزه‌ها، دولت باید حمایت لازم را ارائه دهد و پرداخت حق بیمه را به نسبت سهم آنان تضمین کند. بیمه قالی‌بافان اختیاری است و با درخواست و معرفی مراجع ذی‌صلاح، سازمان تأمین اجتماعی می‌تواند فرد را بیمه کند.

پودمان ۵: توسعه پایدار در فرش

جایگاه فرش ایران در جهان

در سال ۱۳۷۴، بیشترین سهم صادرات ایران مربوط به فرش بوده است، اما این آمار امروزه کاهش یافته است. با این حال، ارزش و جایگاه فرش ایرانی هنوز کاهش نیافته است. فرش‌های ایرانی در موزه‌های معروف جهان به نمایش گذاشته می‌شوند و در مکان‌هایی مانند مساجد، کاخ‌ها، کلیساها، سفارتخانه‌ها، و ... دیده می‌شوند. همچنین، تأثیر فرش ایرانی بر سایر هنرها مانند طراحی پارچه و لباس نیز قابل مشاهده است. دنیا به دست‌بافته‌های ایرانی افتخار می‌کند.

مرغوبیت کالا

یکی از مسائل بسیار مهم برای خریداران، به ویژه در صنایع دستی مانند فرش، مرغوبیت کالا است که در سطح بین‌المللی چالش‌هایی را ایجاد کرده است. برای تشویق هنرمندان و تولیدکنندگان به تولید کالاهای با کیفیت، ایده اعطای "نشان مرغوبیت کالا" مطرح شده است. ارزیابی فرش شامل بررسی عواملی مانند محل بافت، رنگ‌بندی، طرح، نوع مواد مصرفی، رج‌شمار، نوع رنگرزی، عیوب، ابعاد، سلیقه مشتریان، و قیمت روز بازار می‌شود. برای فرش‌های کهنه، عوامل دیگری مانند سلامت فرش از نظر نگهداری، شخص تولیدکننده، طرح، و قدمت نیز اهمیت دارد.

۱- **رنگبندی فرش**: رنگ‌ها و ترکیب‌های آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردارند. استفاده از رنگ‌ها با تجربه و شناخت علمی می‌تواند زیبایی فرش را افزایش دهد و عیوب را کمرنگ کند. برای خریداران، هماهنگی رنگ با مبلمان و تزئینات داخلی خانه بسیار اهمیت دارد.

۲- **طرح فرش:** طرح، ظرافت، اصالت، و زیبایی فرش نقش مهمی در ارزیابی آن دارد. طراحان با توجه به اصول زیبایی‌شناسی و خلاقیت می‌توانند طرح‌های جذاب و جدیدی ارائه دهند که اثر مثبتی بر قیمت و تأثیر آن بر رضایت مشتریان دارد.

۳- **مواد مصرفی در فرش**: استفاده از مواد مرغوب و طبیعی، مانند پشم بدون دباغی و ابریشم اصیل، از اهمیت بالایی برخوردار است. از الیاف مصنوعی در ترکیب با الیاف طبیعی باید خودداری شود، و استفاده از ابریشم مرغوب به دلیل قیمت بالای آن توصیه می‌شود تا احتمال تقلب در مواد فرش کاهش یابد.

نوع فرش	جنس خامه	جنس چله	جنس پود
تمام پشم	پشم	پشم	پشم
پشمی	پشم	پنبه	پنبه
ابریشم	ابریشم	ابریشم	ابریشم یا پنبه
چله ابریشم	کرک (ابریشم ظریف)	ابریشم	پنبه
گل ابریشم	کرک ابریشم	ابریشم یا پنبه	پنبه
گرد ابریشم	کرک ابریشم	ابریشم یا پنبه	پنبه
کف ابریشم	کرک ابریشم	ابریشم یا پنبه	پنبه

۴- **عیوب فرش**: در فرش‌ها، به دلیل دست‌بافی، احتمال وجود عیوب وجود دارد که برخی از آن‌ها ممکن است نقصی در زیبایی یا اصالت فرش ایجاد کنند. عیوبی مانند کجی، سره، غلط‌بافی، رگه، دورنگی، ابرشی، ذرتی، کوبیدگی، کیسه‌بافی، و غیره وجود دارد.

۵- **رج شمار فرش**: تعداد گره‌های موجود در هر اینچ مربع از فرش، به عنوان رج شمار شناخته می‌شود. هرچه رج شمار بیشتر باشد، یعنی تعداد گره‌ها بیشتر است و فرش ظرافت بیشتری دارد. رج شمار بیشتر نشان‌دهنده کیفیت بالاتر و قیمت بیشتر فرش است.

۶- **محل بافت فرش:** تشخیص محل بافت فرش از معیارهای متعددی تبعیت می‌کند، از جمله طرح، رنگ‌بندی، نوع رنگرزی، مواد مصرفی، نوع گره، شیرازه، گلیم‌بافت، نوع پوددهی و ... فرش‌های بافته شده در مناطق معروف، معمولاً از قیمت بالاتری برخوردار هستند، زیرا با توجه به خواسته‌های بازار، ارزش بیشتری دارند.

نشان مرغوبیت صنایع دستی

نشان مرغوبیت صنایع دستی در سال ۲۰۰۰ توسط سازمان ملل و انجمن توسعه و ترویج صنایع دستی ASEAN تأسیس شد. این نشان به جهت ترویج صنایع دستی و ارزیابی کیفیت آنها در آسیا برای کشورهای عضو اعطا می‌شود. از سال ۲۰۰۷، کشور ایران نیز به این برنامه بین‌المللی پیوسته و این نشان را به همکاری با سازمان‌های منطقه‌ای دریافت می‌کند.

اهداف نشان مرغوبیت

هدف اول: ارتقاء استانداردهای مرغوبیت در صنایع دستی،

انگیزه " نشان مرغوبیت صنایع دستی یونسکو" ترویج صنایع مطابق با برترین معیارهای مرغوبیت است. هدف این است که خریداران هنگام خرید محصول دارای نشان مرغوبیت و اصالت کالا، بر احترام به محیط زیست و مسئولیت اجتماعی در روند تولید، اطمینان داشته باشند..

هدف دوم: ترویج و نوآوری

این نشان علاوه بر تداوم مهارتهای سنتی، به دنبال تشویق نوآوری در تولید کالایی مناسب و مفید و قابل عرضه در زندگی امروزی است. تاکنون در کشور سه دوره اعطای "نشان مرغوبیت و اصالت اثر" برای آثار مختلف صنایع دستی و انواع فرش برگزار شده است..

هدف سوم: ارائه خدمات آموزشی و پشتیبانی

این نشان در پی ظرفیت سازی و برگزاری کارگاه های آموزشی است تا سازندگان آثار مختلف صنایع دستی در بهبود طراحی و عرضه محصولات، توسعه بازارها و حفظ حقوق معنوی آثارشان یاری رساند

هدف چهارم: ایجاد فرصت‌های جدید جهت تأمین پایداری

صنایع دستی نقش مهمی در توسعه اقتصاد محلی و فقرزدایی دارد. هدف این برنامه ایجاد معاشی پایدار برای سازندگان صنایع دستی، از طریق تأمین بازارهای جدید است. این امر با ایجاد شبکه توسعه یافته ای از سازندگان صنایع دستی و

خریداران از جمله بخش اعظم بازار با برگزاری نمایشگاهها و بازارهای تجاری امکانپذیر میگردد. این نشان مهمترین برنامه یونسکو در حمایت از تولید کنندگان صنایع دستی میباشد.

در طول سال‌های گذشته، فرش دستباف ایران یکی از مهم‌ترین محصولات صادراتی کشور بوده و پس از نفت، منبع اصلی درآمد ارزی ایران را تشکیل می‌داده است. این فرش در بازارهای بین‌المللی مزیت نسبی بسیاری داشته و در دوره‌ای از تاریخ توسط شرکت‌های خارجی تولید می‌شد. اما در سال ۱۳۱۴، دولت ایران تصمیم به واگذاری فعالیت‌های تولید و تجارت فرش دستباف به شرکت سهامی فرش ایران گرفت. این شرکت با اعتلای هنر صنعت فرش ایران، حفظ ارزش‌های سنتی و توسعه تولید، توانسته است تأثیر مثبتی بر اشتغال و اقتصاد کشور داشته باشد. الیاف مورد استفاده در این فرش از بهترین کیفیت بوده و رنگ‌های استفاده شده از منابع طبیعی تأمین می‌شود که باعث دوام بیشتر و کیفیت بهتر فرش‌ها می‌شود.

مزایای نشان مرغوبیت

سازندگانی که موفق به دریافت این نشان شوند از مزایای زیر برخوردار خواهند شد:

گواهی مرغوبیت

هر محصولی که به وسیله این نشان تصدیق شود، گواهی دریافت خواهد کرد. از این گواهی میتوان به عنوان ابزاری تبلیغاتی (تنها برای این محصول خاص یا خط تولید آن) جهت تایید کیفیت و اعتبار محصول استفاده کرد.

نوآوری و خلاقیت

تبلیغات و اطلاع‌رسانی توسط یونسکو و همکاران آن می‌تواند به تولیدکنندگان کمک کند. استفاده از بروشورها و کاتالوگ‌ها می‌تواند محصول را بهتر معرفی کند و فروش را افزایش دهد. تبلیغات مهم در توسعه فروش و بازاریابی است و می‌تواند با استفاده از عبارت‌های ساده توجه مصرف‌کنندگان را به خود جلب کند. به طور کلی در فروش فرش، تبلیغات سه نقش عمده را ایفا می کند:

معرفی فرش دستباف که سبب آشنایی عموم میگردد.

توضیح پیرامون ویژگیهای فرش دستباف که تصوری خاص در مردم به وجود می آورد.

مردم را به خرید فرش تشویق می کند.

بازاریابی

برای تولیدکنندگان، یافتن بازار مناسب و موثر برای محصولاتشان و استفاده بهینه از منابع محدود بسیار حیاتی است. این امر به عملکرد، کاربرد محصول، تعادل قیمت و کیفیت، و پایداری آن وابسته است. متقاضیان باید دو شرط اصلی را رعایت کنند:

۱. **رقابت**: برای جلوگیری از رقبا، باید توان رقابتی را تقویت کرد و به روز بود. باید با نیازهای جامعه آشنا بوده و برای برطرف کردن بهترین نیازها و کیفیت، تلاش کرد.

۲. **عرضه مناسب**: شرکت در نمایشگاه‌ها، امکان عرضه و تبلیغ محصولات را فراهم می‌کند. نمایشگاه‌ها فرصت‌هایی برای توسعه بازار، بازاریابی و توجیه کیفیت محصولات فراهم می‌کنند.

- **نمایشگاه داخلی**: در این نمایشگاه‌ها، همه تولیدکنندگان و تاجران می‌توانند شرکت کنند.

- **نمایشگاه‌های خارجی**: تعداد زیادی از این نمایشگاه‌ها در سراسر جهان برگزار می‌شود که فرصت‌های عرضه محصولات به بازارهای جدید و گسترده را فراهم می‌کنند، از جمله: آلمان، امارات متحده عربی، استرالیا، مصر و اروپا.

پایگاه اینترنتی "بانکوک" یونسکو، لیست کامل محصولات با نشان مرغوبیت و اطلاعات تولیدکننده را ارائه می‌دهد تا ارتباط مستقیم بین علاقه‌مندان و تولیدکنندگان فراهم شود.

امروزه تحولات سریع در تجارت جهانی موجب رقابت شدید بین شرکت‌ها و موسسات شده است. رشد تکنولوژی، تجارت الکترونیک، وسایل حمل و نقل و دیگر عوامل، تأثیر قابل توجهی بر تجارت دارند و باعث رقابت بیشتر بین فعالیت‌های انسانی می‌شوند. استفاده از این پدیده‌ها، توافق‌نامه‌های اقتصادی و جمعیت بزرگ جوامع، همچنین توان مصرف‌کنندگان، تجار و بازاریابان را به رقابت برای کسب سود بیشتر ترغیب می‌کند. این تغییرات، با وجود پایگاه اینترنتی فعال، رونق کسب و کار را افزایش می‌دهد.

مالکیت معنوی و حق تألیف

آگاه سازی نسبت به حق تالیف را افزایش داده و با سازمان جهانی مالکیت معنوی جهت تأمین آموزش در خصوص نشانه ها و ویژگی های جغرافیایی محصول، هماهنگی به عمل می آید.

❖ فصل دوم: نکات مهم دانش فنی پایه رشته صنایع دستی (فرش) پایه دهم کد ۲۱۰۵۶۸

۱- یکی از انواع دست بافت های عشایر سیاه چادر است که از موی بز سیاه و توسط زنان عشایر بافته میشود. روش تولید سیاه چادر بدین صورت است که ابتدا تارهای چله را در روی زمین و در فضای باز دراز کرده و شروع به بافت می نمایند.

۲- تکنیک بافت سیاه چادر از نوع ساده ترین و ابتدایی ترین دست بافته ها می باشد، ولی به خاطر استفاده از موی بز به عنوان مواد اولیه، بالاترین کارآیی و کاربرد برای چادر عشایر را دارد. سیاه چادر در ابتدا به طول حدود ۱۰ متر و عرض نیم متر بافته می شود و از به هم دوختن تعدادی از آن، سیاه چادر یا سقف چادر عشایر تهیه می گردد.

۳- فرش بافی از جمله هنرهای اصیل و ارزشمندی است که سابقه ای طولانی در ایران دارد. این هنر اصیل با فرهنگ کهنسال این مرز و بوم پیوندی ناگسستنی داشته و در گذر قرن ها یکی از دستاوردهای مهم ایرانیان محسوب شده و در حال حاضر جزئی از زندگی و فرهنگ جامعه ایران اسلامی به شمار می آید.

۴- همه آثار هنری در فرآیند تولیدشان بر دو قابلیت تفکر و تجربه تأکید دارند. نوآوری، حفظ سنت ها و مهارت های استادانه از این دو قابلیت برخاسته و سبب تکمیل و تداوم آن می گردد. برای شناخت ماهیت و مفهوم صنایع دستی که زیر مجموعه انواع هنرهاست، توجه به سه عامل تشکیل دهنده آن، یعنی هدف، شکل ظاهری و فناوری یا تکنولوژی ضروری است.

۵- فناوری یا روش تولید که بنیان اصلی شکل گیری یک اثر صنایع دستی است با بهره گیری از دانش و تجربه پیشینیان و گاه به مدد تجربیات و اطلاعات جدید، تولیدات متنوعی را پدید می آورد. نوع مواد و مصالح در انتخاب فناوری برای تولید تأثیر فراوانی دارد.

۶- گلیم دست بافته ای داری است که تار و پود در آن به صورت های مختلف با یکدیگر درگیر و بافته می شوند. نقش ها در انواع گلیم به وسیلهٔ پود ها نمایان می شودکه به آن پود نما گفته می شود. جنس تار و پود در انواع گلیم می تواند از جنس پنبه ای پشمی ابریشمی و مویی (موی بز) باشد.

۷- جاجیم دست بافته ای دستگاهی است که تار و پود آن به صورت های مختلفی با یکدیگر درگیر و بافته می شوند. نقشه ها در انواع جاجیم به وسیلهٔ تارها نمایان می شود و اصطلاحا به آن « تار نما» گفته می شود.

۸- جاجیم های ساده به شکل راه راه رنگی است و در نوع دوم نقش های نامبرده شده در آنها مشاهده می شود اندازه عرض جاجیم با توجه به عرض دستگاه متغیر است که به صورت تخته ای در اندازه های مختلف بافته و در کنار هم دوخته می شوند و طول آن به دلخواه بافنده متفاوت است.

۹- زیلو دست بافته ای دستگاهی است که تار و پود آن به صورت ساده با یکدیگر درگیر و بافته می شود. نقش ها در زیلو به وسیله پود ها نمایان می شود جنس نخ های تار و پود در زیلو تنها از پنبه می باشد.

۱۰- زیلوهای به رنگ آبی و سفید ویژه اماکن متبرکه است زیرا سادگی و آرامش رنگ آبی با آن فضا هماهنگ و متناسب است. بسیاری از نقوش زیلو الهام گرفته از نقش های آجر کاری و کاشی کاری مساجد است. نقش ها به طور کلی در دو بخش حاشیه و متن زیلو قرار دارند.

۱۱-قالی دست بافته ای داری است که با گره زدن رشته ای پشمی یا ابریشمی رنگی بر چله ها یا تار ها و عبور دادن رشته های پود از لا به لای آنها شکل می گیرد جنس چله ها یا تارها از پشم، پنبه، ابریشم و یا مو می باشد قالی ها دارای ابعاد و اندازه های مشخص و استانداردی هستند.

۱۲- گبه دارای ابعاد و اندازهٔ مشخص و استانداردی نیست و نقش های آن ذهنی باف است ارتفاع پرزها در گبه حداقل ۳ سانتی متر تا ۵ سانتی متر می باشد.

۱۳- عمده ترین سهم تجارت فرش در جهان به دست تجار و بافندگان ایران بوده و بیشتر این تجار و فعالان عرصه فرش این هنر صنعت را از نیاکان خود به ارث برده اند. نوع بافت، گره، استفاده از رنگ های گیاهی، ابتکار در تولید و بافت، وجود طرح ها و نقشه های متنوع و اصیل باعث شده تا در ایران چند میلیون نفر به طور مستقیم و غیر مستقیم از این هنر صنعت، کسب درآمد کنند.

۱۴- صادرات فرش دست باف ایران یکی از پدید ه های قابل توجه در سال های اخیر روند رو به رشد جهانی شدن است. کشور ما نیز به منظور گسترش صادرات غیر نفتی و حضور در بازارهای جهانی درصدد پیوستن به سازمان تجارت جهانی (WTO) برآمده و در حال حاضر عضو ناظر این سازمان است. یکی از صنایع مهمی که بدین منظور باید مورد مطالعه قرار گیرد صنعت فرش دست بافت است.

۱۵- فرش دست باف یکی از پر نقش و نگار ترین هنرهای موجود در ایران است. اندیشه ها، تفکرات و باورها در قالب عناصر تصویری و نقوش در رنگ های مختلف در این اثر هنری جمع شده اند.

۱۶- فرش دست باف از جمله محصولات صنایع دستی است که در ارتباط سالم و تنگاتنگی با طبیعت و محیط زیست قرار دارد. این ارتباط در شکل ظاهری و طرح و نقش ها که از طبیعت پیرامون الهام گرفته شده اند تا اجزای تشکیل دهنده آن که شامل جنس تار و پود نخ ها و رنگ های به کار گرفته شده به روشنی دیده می شود.

۱۷- فرش ایران دارای تاریخی بسیار طولانی است، در ایران از دیرباز بافتن انواع فرش متداول بوده و انگیزه ای اجدادی داشته است نوشته مورخان، جهانگردان و همچنین آثار مکشوفه از گذشتگان گویای آن است که فرش بافی به صورت هنری دستی، مردمی، روستایی و عشایری در ایران سابقه بس دراز دارد.

۱۸- شهر تبریز میراث دار نگارگری مکتب تبریز است که خود همواره به عنوان نوآورترین شهر در طراحی قالی جهان مطرح بوده است. تبریز از سویی به واسطه قرار گرفتن در مسیر جاده ابریشم و ارتباط با کشورهای اروپایی و از سویی جسارت طراحان در ابداع فرمها و رنگ آمیزیهای جدید از ویژگیهای منحصر به فردی برخوردار است.

۱۹- بافت هر یک از انواع فرش ها به وسایل و ابزار خاص خود نیاز دارد. البته برخی از ابزارها ممکن است مشترک و یا هم نام باشند. همچنین با توجه به منطقه بافت شکل و اندازه این ابزار و یا نام آنها تغییر مییابد.

۲۰- سو از دو خط موازی که معمولا از هم فاصله کمی دارند تشکیل شده است و به عنوان جدا کننده بخش های مختلف طرح فرش مورد استفاده قرار می گیرد سوها به عنوان جداکننده حاشیه ها ازهم و یا سازنده شکل کلی لچک و ترنج و جداسازی این بخش ها از متن قالی کاربرد دارند.

۲۱- طرح انواع فرش روی کاغذهای شطرنجی پیاده شده و رنگ آمیزی و نقطه گذاری می شود. معمولا نقشه های حاشیه، متن و یا واگیره ها به صورت جداگانه در اختیار بافنده قرار می گیرد نقشه فرش به صورت های مختلف چون سراسری، کی دوم، کی چهارم و واگیره ای طراحی می شود رایج در فرش هستند.

۲۲- پود نخی از جنس پشم، پنبه، ابریشم یا مو و گاهی ترکیبی از پشم و پنبه است که با تاب کم ریسیده می شود و دارای دو نوع کلفت و نازک است. پود بیشتر در رنگ های کرم و سفید، قرمز، سیاه، آبی، قهوه ای و یا خودرنگ (به رنگ پشم گوسفند یا بز) به کار گرفته می شود.

۲۳- مشخصات و ویژگی های تمام فرش های تولید شده در هرکارگاه بایستی به وسیله ارزیاب حرفه ای با برچسبی در گوشه و پشت فرش چسبانده شود که به آن شناسنامه فرش می گویند.

۲۴- نشانه های مرغوبیت پنبه بستگی فراوان دارد به رنگ، ظرافت، نرمی، شفافیت و درجهٔ خالص بودن، هرچه الیاف پنبه سفید تر باشد خالص تر است. پنبه تنها لیفی است که با جذب رطوبت باعث افزایش استحکام آن می شود اما اگر زیاد تحت تأثیر رطوبت باشد دچار پوسیدگی می شود پنبه در برابر نور خورشید تقریباً مقاوم است.

۲۵- الیاف طبیعی ابریشم از پیله کرم ابریشم به دست می آیند این لیف دارای براقیت و درخشش خاصی است اما اگر زیاد در معرض حرارت قرار بگیرد از جلای آن کاسته و دوام آن کاهش می یابد. این لیف از ظرافت و مقاومت بالایی برخوردار است.

۲۶- الیاف ابریشمی در نسبت مساوی به قطر به مراتب مستحکم تر از الیاف پشمی می باشند. بافت فرش با مصالح ابریشمی کاری بسیار دقیق و پرزحمت است به این سبب همیشه فرش های گران بها و با رج شمار بالا را با آن می بافند.

۲۷- معمولاً پشم گوسفندان را سالی دوبار می چینند، یکی در نیمه بهار و دیگری در پاییز. پشم حاصل از چیدن بهاره با پاییزه متفاوت است. چین بهاره به خاطر استفاده گوسفند از گیاهان تازه و فاصله زیاد با چیدن قبلی و آفتاب کم، بهتر از چین پاییزه است.

۲۸- پشم دباغی شده یا جدا شده از پوست گوسفند که در دباغ خانه ها صورت می پذیرد و به آن پشم مرده می گویند.

۲۹- دار قالی و گلیم از مهم ترین تجهیزات بافت فرش به حساب می آید که با پیشرفت و گذر زمان انواع مختلفی پیدا کرده است دارها بر اساس حالت قرارگیری و نصب آنها بر زمین به دو دسته کلی تقسیم می شوند.

۳۰- در صورتی که چله ها شل باشند فرش بافته شده دچار بالا زدگی خواهد شد در صورتی که چله ها بیش از حد سفت شوند فرش بافته شده دچار پایین زدگی خواهد شد در ضمن اینکه خطر پارگی نیز وجود خواهد داشت.

۳۱- اگر چله کشی ناهمگون باشد، می تواند میانه قالی را قوس دار کند یا اختلاف طول در دو سر آن ایجاد شود پود کلفت باید دارای کشش مناسب باشد، تا لبه‌های قالی به داخل جمع نشوند یا از پشت یکسان نباشند.

۳۲- پود نازک نیز باید دارای کشش مناسب باشد، تا از نظر ظاهری صاف و منظم باشد و از پشت به صورت خطی دیده شود. قیچی ناصحیح پرزها می‌تواند سطح ناصاف و زشتی را در قالی ایجاد کند و پاره کردن زیاد پرزها باعث ذرتی شدن قالی می‌شود. بالازدگی و پایین‌زدگی قالی نقوش آن را دچار بهم خوردگی می‌کند و باعث عدم هماهنگی نقوش می‌شود.

۳۳- در شیوه بافت ساده پود از لابه لای چله ها یک در میان عبور کرده و ایجاد نقش می کند و رج بعدی بر خلاف این ردیف بافته می شود پشت و روی کار یکسان است. کشش پود بایستی در این روش شل باشد.

۳۴- روش متمرکز به شیوه کارگاهی نیز گفته می شود در این روش وظایف کار بین گروهی از افراد تقسیم می شود و هر فرد با توجه به شایستگی های فنی و غیر فنی خود مسئولیتی بر عهده دارد.

۳۵- سهم عمده ای از تولید فرش در ایران به صورت خویش فرما اجرا می شود و سهم اندکی بر عهده سفارش دهندگان است اما همین اندک نیز در کارگاه هایی به شکل غیرمتمرکز انجام می گیرد.

۳۶- هرچه رج شمار بالاتر باشد به این معنی است که تعداد گره به کار رفته در ۷ یا ۵/۶ سانتی متر بیشتر بوده و نشان دهنده ریز بافت بودن آن قالی است.

۳۷- شست و شوی دقیق و اصولی فرش باید به گونه ای باشد که به طور صحیح و اصولی انجام شود و کمترین آسیب و ضرر به فرش وارد شود. فرش باید از آلودگی ها و از سطوح چربی کاملا پاک شود. باید توجه داشت که در مورد فرش های قدیمی و موزه ای و با ارزش توجه زیادی به نحوه شست و شو شود تا از آسیب آنها جلوگیری شود.

۳۸- زنگ زدگی دار فلزی و یا خورده شدن دارهای چوبی به وسیله موریانه آسیب هایی مانند آسیب به فرد یا فرش را به همراه دارد همچنین آسیب دیدگی افراد و فرش در هنگام دعوا و درگیری و حوادثی که در جریان کار با دستگاه ها و ماشین آلات پیچیده اتفاق می‌افتد نیز از جمله موارد ممکن هستند.

۳۹- استفاده از مواد مرغوب و طبیعی، مانند پشم بدون دباغی و ابریشم اصیل، از اهمیت بالایی برخوردار است. از الیاف مصنوعی در ترکیب با الیاف طبیعی باید خودداری شود، و استفاده از ابریشم مرغوب به دلیل قیمت بالای آن توصیه می‌شود تا احتمال تقلب در مواد فرش کاهش یابد.

۴۰- تبلیغات و اطلاع رسانی توسط یونسکو و همکاران آن می تواند به تولید کنندگان کمک کند استفاده از بروشورها و کاتالوگ ها می‌تواند محصول را بهتر معرفی کند و فروش را افزایش دهد تبلیغات مهم در توسعه فروش و بازاریابی است و می تواند با استفاده از عبارت های ساده توجه مصرف کنندگان را به خود جلب کند.